

CRNA GORA

**AGENCIJA ZA ELEKTRONSKE KOMUNIKACIJE
I POŠTANSKU DJELATNOST**

**ANALIZA RELEVANTNOG TRŽIŠTA PRISTUPA
JAVNOJ TELEFONSKOJ MREŽI NA FIKSNOJ LOKACIJI
ZA FIZIČKA I PRAVNA LICA**

Podgorica, novembar 2013.godine

-SADRŽAJ-

REZIME

1. UVOD	7
1.1 Evropski regulatorni okvir za elektronske komunikacije.....	7
1.2 Pravni osnov za sprovođenje postupka definisanja i analize relevantnog tržišta.....	9
1.3. Saradnja sa Upravom za zaštitu konkurencije	11
1.4. Hronološki redosled aktivnosti Agencije u postupku analize	11
relevantnog tržišta	11
2. Definisane relevantnog tržišta	13
2.1. Opis postupka definisanja tržišta.....	13
2.2. Karakteristike tržišta	13
2.3. Relevantno tržište usluga.....	17
2.4. Da li postoji jedinstveno tržište za tržište pristupa i tržište poziva sa fiksne lokacije?	18
2.4.1. Analiza stepena supstitucije na strani tražnje	18
2.4.2. Analiza stepena supstitucije na strani ponude	19
2.5. Da li pristup fiksnoj i pristup mobilnoj mreži pripadaju jedinstvenom relevantnom tržištu?	19
2.5.1. Analiza stepena zamjenjivosti na strani tražnje	20
2.5.2 Analiza stepena supstitucije na strani ponude	21
2.6. Da li sve forme pristupa fiksnoj mreži pripadaju istom relevantnom tržištu?.....	22
2.6.1. Analiza stepena zamjenjivosti na strani tražnje	25
2.6.2 Analiza stepena zamjenjivosti na strani ponude.....	31
2.7. Relevantno geografsko tržište	32
2.8 Zaključak Agencije o definiciji relevantnog tržišta.....	32
3. Analiza relevantnog tržišta	33
3.1. Cilj i predmet analize relevantnog tržišta	33
Agencija ocjenjuje da je za analizu ovog relevantnog tržišta od najveće važnosti analiza sledećih kriterijuma:.....	34
3.2. Tržišno učešće operatora na relevantnom tržištu	35
3.3. Kontrola infrastrukture čiji se obim ne može lako replicirati	37

3.4. Stepen vertikalne integracije.....	38
3.5. Ekonomija obima i širine	39
3.6. Kompenzaciona kupovna moć.....	40
3.7. Stepen diferencijacije usluga	40
3.8. Zaključak Agencije o statusu operatora sa značajnom tržišnom snagom.....	41
4. Prepreke razvoju konkurencije	42
4.1 Tržišna dimenzija prepreka razvoju konkurencije	43
4.1.1 Vertikalno prenošenje značajne tržišne snage.....	44
4.1.2 Horizontalno prenošenje značajne tržišne snage	46
4.1.3 Značajna tržišna snaga na pojedinom/jednom tržištu	46
4.2 Uzročno posledična dimenzija prepreka razvoju tržišne konkurencije.....	49
4.2.1. Prepreke razvoju konkurencije na tržištu pristupa javnoj telefonskoj mreži na fiksnoj lokaciji	50
4.2.2. Vertikalno prenošenje značajne tržišne snage.....	51
4.3. Horizontalno prenošenje značajne tržišne snage.....	54
6. Određivanje obaveza operatorima sa značajnom tržišnom snagom, ili ukidanje ili izmjena propisanih obaveza.....	61
6.1. Obaveze na veleprodajnom nivou	62
6.1.1. Obaveza mogućnosti izbora /predizbora operatora.....	63
6.1.2. Obaveza iznajmljivanja pretplatničkih linija na veleprodajnom nivou (eng. Wholesale line rental)	67
6.2. Obaveze na maloprodajnom nivou.....	73
6.2.2. Obaveza regulisanja cijena maloprodajnih usluga.....	74

REZIME

Regulatorni okvir predstavlja regulatorni model koji je prihvaćen kao najbolji poznati model i u mnogim zemljama koje nijesu članice Evropske unije sadrži Direktivu 2002/21/EC Evropske komisije o zajedničkom regulatornom okviru za elektronske komunikacione mreže i usluge („Okvirna direktiva“), i četiri Direktive (pod zajedničkim nazivom: „Specifične Direktive“) i to: Direktiva o pristupu, Direktiva o odobrenju, Direktiva o univerzalnom servisu, Direktiva o privatnosti u elektronskim komunikacijama. Evropska komisija je 2009. godine usvojila dvije direktive kojima se mijenja i dopunjuje regulatorni okvir iz 2002. godine na području elektronskih mreža i komunikacionih usluga

Agencija je u sprovođenju postupka analize tržišta, propisanim članom 42. Zakona o elektronskim komunikacijama, naročito vodila računa o primjeni Smjernica Evropske Komisije za nacionalna regulatorna tijela, o definisanju i analizi relevantnih tržišta, kao i primjeni Preporuke Evropske komisije o relevantnim tržištima koja podliježu *ex ante* regulaciji.

Zakonom o elektronskim komunikacijama («Sl.list Crne Gore», broj 50/2008) u članu 8. utvrđena je, između ostalih, nadležnost Agencije da vrši nadzor tržišta, utvrđuje operatore sa značajnom tržišnom snagom i preuzima preventivne mjere za spriječavanje negativnih efekata značajne tržišne snage operatora.

Savjet Agencije za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost (u daljem tekstu: Agencija), na sjednici od 05.02.2013. godine je donio Odluku o pokretanju drugog kruga analiza relevantnih tržišta. Smjericama Evropske komisije nacionalnim regulatornim tijelima o definisanju i analizirelevantnih tržištaje predviđeno da se postupak analiza relevantnih tržišta treba sprovoditi periodično u cilju praćenja tehnoloških i strukturnih promjena u sektoru.

Tržište pristupa javnoj telefonskoj mreži na fiksnoj lokaciji za fizička i pravna lica-maloprodajni nivo koje je predmet ove analize je obuhvaćeno Odlukom o pokretanju drugog kruga analiza relevantnih tržišta, što znači da je predmet *ex ante* regulacije.

Osnovni koraci u postupku analize relevantnog tržišta su:

I Definicija relevantnog tržišta usluga na tržištu elektronskih komunikacija,

II Analiza relevantnog tržišta, odnosno utvrđivanje da li je na tržištu prisutna efikasna konkurencija ili postoji operator koji posjeduje značajnu tržišnu snagu,

III Određivanje obaveza operatorima sa značajnom tržišnom snagom, ili ukidanje ili izmjena propisanih obaveza.

I Definicija relevantnog tržišta usluga i relevantnog geografskog tržišta

Relevantno tržište usluga čine oni proizvodi, odnosno usluge, koji su, posmatrano sa pozicije krajnjeg korisnika, međusobno zamjenjivi zbog svojih karakteristika, cijena ili namjene. Na bazi sprovedenog postupka definicije Agencija je zaključila da se ovo relevantno tržište sastoji se od sledećih kategorija usluga:

- Usluge pristupa javnoj komunikacionoj mreži na fiksnoj lokaciji za fizička i pravna lica koja se pruža putem analognog (POTS) priključka, nezavisno od toga da li se ista nudi samostalno ili kao sastavni dio paketa elektronskih komunikacionih usluga;
- Usluge pristupa javnoj komunikacionoj mreži na fiksnoj lokaciji za fizička i pravna lica koja se pruža putem ISDN BA i ISDN PRA priključka,
- Usluge fiksnog bežičnog pristupa putem WIMAX tehnologije.

Takođe, Agencija je odredila da je relevantno geografsko tržište za pružanje navedenih usluga u opsegu nacionalno, s obzirom da su identični preovlađujući uslovi konkurencije, pravni i regulatorni okvir i cjenovna politika na čitavoj teritoriji Crne Gore.

II Analiza relevantnog tržišta

Saglasno odredbama poglavlja V koje se odnosi na obezbjeđenje konkurencije iz Zakona o elektronskim komunikacijama Agencija je postupak analize relevantnih tržišta sprovodila u cilju ocjene stepena konkurentnosti na određenom relevantnom tržištu, odnosno procjene da li postoje operatori sa značajnom tržišnom snagom na određenom relevantnom tržištu.

Pri procjenjivanju da li operator ima značajnu tržišnu snagu, Agencija je uzela u obzir neke od kriterijuma sadržanih u članu 40. Zakona, a koji su od najveće važnosti kod analize ovog relevantnog tržišta.

Nakon sprovedene analize relevantnog tržišta Agencija je konstatovala da je Crnogorski Telekom a.d. Podgorica, operator sa značajnom tržišnom snagom na Tržištu pristupa javnoj telefonskoj mreži na fiksnoj lokaciji za fizička i pravna lica- maloprodajni nivo.

III Određivanje obaveza operatorima sa značajnom tržišnom snagom

Identifikacija operatora sa značajnom tržišnom pozicijom podrazumijeva propisivanje i nametanje ex-ante obaveza, koje treba da budu proporcionalne i adekvatne utvrđenom problemu-odstupanju od efikasne konkurencije.

Agencija ocjenjuje da se princip proporcionalnosti može zadovoljiti ako se svakom operatoru sa značajnom tržišnom snagom odrede one regulatorne obaveze koje će najbolje riješiti postojeće i potencijalne prepreke razvoju konkurencije, koje su, takođe, konstatovane ovim dokumentom.

Agencija predlaže da se Crnogorskom Telekomu kao operatoru sa značajnom tržišnom snagom odrede sledeće regulatorne obaveze na veleprodajnom nivou i to:

1. Obaveza mogućnosti izbora /predizbora operatora,
2. Obaveza iznajmljivanja pretplatničkih linija na veleprodajnom nivou.

Agencija je procijenila da veleprodajne obaveze nijesu dovoljne u cilju otklanjanja ili ograničavanja prepreka razvoju konkurencije, te, stoga, predlaže da se Crnogorskom Telekomu kao operatoru sa značajnom tržišnom snagom na ovom relevantnom tržištu odrede sledeće regulatorne obaveze na maloprodajnom nivou:

1. Obaveza regulisanja cijena maloprodajnih usluga,
 - 1.1. Obaveza kojom se zabranjuje obračunavanje prekomjernih cijena,
 - 1.2. Obaveza nediskriminatornosti,
 - 1.3. Obaveza transparentnosti.

Shodno članu 43 stav 6 Zakona o elektronskim komunikacijama, Agencija za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost je zatražila mišljenje Uprave za zaštitu konkurencije o načinu na koji je Agencija odredila relevantno tržište, utvrdila operatora sa značajnom tržišnom snagom i odredila opseg regulatornih mjera na relevantnom tržištu, a koje je sastavni dio ovog dokumenta.

1. UVOD

1.1 Evropski regulatorni okvir za elektronske komunikacije

Regulatorni okvir Evropske unije iz 2002. godine rezultat je dugog i kontinuiranog procesa rasprava i analiza o načinima ostvarivanja najprikladnijeg okruženja za razvoj efikasne konkurencije u sektoru elektronskih komunikacija. Taj okvir danas predstavlja regulatorni model koji je prihvaćen kao najbolji poznati model i u mnogim zemljama koje nijesu članice Evropske unije. Evropska komisija je marta 2002. godine usvojila četiri direktive koje dijelom čine regulatorni okvir iz 2002. godine na području elektronskih mreža i komunikacionih usluga, dok je peta direktiva, koja je takođe sastavni dio regulatornog okvira, usvojena je u oktobru 2002.godine.

- Direktiva 2002/19/EC o pristupu i interkonekciji elektronskih komunikacionih mreža i pripadajućih dodatnih usluga ("Direktiva o pristupu")¹,
- Direktiva 2002/20/EC o autorizaciji na području elektronskih komunikacionih mreža i usluga ("Direktiva o autorizaciji")²,
- Direktiva 2002/21/EC o zajedničkom regulatornom okviru za elektronske komunikacione mreže i usluge ("Okvirna direktiva")³,
- Direktiva 2002/22/EC o univerzalnom servisu i pravima korisnika u vezi sa elektronskim komunikacionim mrežama i uslugama ("Direktiva o univerzalnom servisu")⁴,
- Direktiva 2002/58/EC o obradi ličnih podataka i zaštiti privatnosti i povjerljivosti komunikacija u sektoru elektronskih komunikacija ("Direktiva o privatnosti u elektronskim komunikacijama")⁵.

U mnogim publikacijama često se navodi da se regulatorni okvir sastoji od "Okvirne direktive" (2002/21/EC) i četiri preostale Direktive koje se zajednički nazivaju "Specifične Direktive" (2002/19/EC, 2002/20/EC, 2002/22/EC i 2002/58/EC).

¹ Directive 2002/19/EC Access directive (OJ of the ECL 108/7 from 24.02.2002)

² Directive 2002/20/EC Authorisation directive (OJ of the ECL 108/21 from 24.02.2002)

³ Directive 2002/21/EC Framework directive (OJ of the ECL 108/33 from 24.02.2002)

⁴ Directive 2002/22/EC Universal service directive (OJ of the ECL 108/51 from 24.02.2002)

⁵ Directive 2002/58/EC Directive on privacy and electronic communications (OJ of the ECL 201/37 from 31.07.2002)

Evropska komisija je 2002. godine objavila Smjernice za nacionalna regulatorna tijela, o definisanju i analizi relevantnih tržišta, utvrđivanju statusa operatora sa značajnom tržišnom snagom i nametanju regulatornih obaveza.⁶ Osnovna svrha pomenutih Smjernica je doprinos harmonizaciji primjene regulatornih načela i konzistentnosti regulacije. Korišćenje iste metodologije definisanja i analize tržišta osigurava da većina tržišta definisanih za potrebe sektorski specifične regulacije odgovaraju definicijama koje bi bile primjenjene saglasno propisima o zaštiti konkurencije.

Na osnovu člana 15. Okvirne direktive (Direktiva 2002/21/EC), Evropska komisija je usvojila sljedeće preporuke o relevantnim tržištima na području elektronskih komunikacija:

- Preporuku (2003/311/EC)⁷ od 11.02.2003. godine, o relevantnim tržištima na području elektronskih komunikacija, koja je sadržala 18 tržišta koja su podložna prethodnoj (*ex-ante*) regulaciji, i koja je zamijenjena sa
- Preporukom (2007/879/EC)⁸ od 17.12.2007. godine, o relevantnim tržištima na području elektronskih komunikacija, koja sadrži 7 tržišta koja su podložnima prethodnoj (*ex-ante*) regulaciji.

Preporuka iz februara 2003. godine je sadržala 18 tržišta podložnih prethodnoj regulaciji, što znači da je Evropska komisija zaključila da su na tim tržištima istovremeno zadovoljena tri kriterijuma (Test tri kriterijuma), te na taj način utvrdila da su navedena tržišta podložna prethodnoj regulaciji u većini zemalja Evropske unije. Navedena Preporuka o relevantnim tržištima izmijenjena je na način da umjesto 18 relevantnih tržišta, na osnovu nove Preporuke o relevantnim tržištima iz decembra 2007. godine, postoji 7 relevantnih tržišta koja su podložna prethodnoj regulaciji. Tržišta koja više nisu sastavni dio važeće Preporuke o relevantnim tržištima, nacionalna regulatorna tijela i dalje mogu tretirati, ali na način da prethodno dokažu da su na tim tržištima istovremeno zadovoljena tri kriterijuma (Test tri kriterijuma).

⁶ Commission guidelines on market analysis and the assessment of significant market power under the Community regulatory framework for electronic communications networks and services (OJ of the ECC 165/6 from 11.07.2002)

⁷ Commission recommendation on relevant product and service markets within the electronic communications sector susceptible to ex ante regulation in accordance with Directive 2002/21/EC of the European parliament and of the Council on a common regulatory framework for electronic communication networks and services (OJ of the EC L 114/456 from 08.05.2003).

⁸ Commission recommendation of 17 December 2007 on relevant product and service markets within the electronic communications sector susceptible to ex ante regulation in accordance with Directive 2002/21/EC of the European Parliament and of the Council on a common regulatory framework for electronic communications networks and services.

Na inicijativu Evropske komisije, Evropski parlament i Savjet ministara Evropske unije su u decembru 2009.godine donijeli novi regulatorni okvir u oblasti elektronskih komunikacija koji se sastoji od dvije direktive i jednog pravilnika:

- Pravilnika 1211/2009 Evropskog parlamenta i Evropskog savjeta, o uspostavljanju Tijela evropskih regulatora za elektronske komunikacije (BEREC)⁹;
- Direktive 2009/136/EC Evropskog parlamenta i Evropskog savjeta¹⁰, kojom se mijenjaju Direktiva 2002/22/EC o univerzalnom servisu, Direktiva 2002/58/EC o korišćenju podataka o ličnosti i Pravilnik broj 2006/2004 o saradnji nacionalnih organa nadležnih za primjenu propisa o zaštiti prava potrošača;
- Direktiva 2009/140/EC Evropskog parlamenta i Evropskog savjeta¹¹, kojom se mijenjaju Direktiva 2002/21/EC o zajedničkom okviru, Direktiva 2002/19/EC o pristupu i interkonenciji i Direktiva 2002/20/ EC o izdavanju odobrenja za mreže i usluge.

1.2 Pravni osnov za sprovođenje postupka definisanja i analize relevantnog tržišta

Zakonom o elektronskim komunikacijama («Sl.list Crne Gore», broj 50/2008) u članu 8. utvrđena je, između ostalih, nadležnost Agencije da vrši nadzor tržišta, utvrđuje operatore sa značajnom tržišnom snagom i preduzima preventivne mjere za sprečavanje negativnih efekata značajne tržišne snage operatora.

Agencija je, saglasno članu 41 Zakona, utvrdila predlog teksta Odluke o relevantnim tržištima usluga i relevantnom geografskom tržištu, koji je bio predmet javnih konsultacija.

Savjet Agencije za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost je, po pribavljenom mišljenju Uprave za zaštitu konkurencije, na sjednici od 03.04.2009. godine, a nakon

⁹ Regulation (EC) No 1211/2009 of the European Parliament and of the Council of 25 November 2009, establishing the Body of European Regulators for Electronic Communications (BEREC) and the Office

¹⁰ Directive 2009/136/EC of the European Parliament and of the Council of 25 November 2009, amending Directive 2002/22/EC on universal service and users' rights relating to electronic communications networks and services, Directive 2002/58/EC concerning the processing of personal data and the protection of privacy in the electronic communications sector and Regulation (EC) No 2006/2004 on cooperation between national authorities responsible for the enforcement of consumer protection laws

¹¹ Directive 2009/140/EC of the European Parliament and of the Council of 25 November 2009, amending Directives 2002/21/EC on a common regulatory framework for electronic communications networks and services, 2002/19/EC on access to, and interconnection of, electronic communications networks and associated facilities, and 2002/20/EC on the authorisation of electronic communications networks and services

sprovedenog konsultativnog procesa, usvojio Odluku o relevantnim tržištima usluga i relevantnom geografskom tržištu («Sl.list Crne Gore,» broj.29/09). Odlukom je određena teritorija Crne Gore kao relevantno geografsko tržište. Takođe, ovom Odlukom se određuju i relevantna tržišta usluga i to:

- (1) Tržište pristupa javnoj telefonskoj mreži na fiksnoj lokaciji za fizička i pravna lica- maloprodajni nivo;
- (2) Tržište poziva koji potiču iz javne telefonske mreže i koji se pružaju na fiksnoj lokaciji - i veleprodajni nivo;
- (3) Tržište poziva koji završavaju u individualnim javnim telefonskim mrežama i koji se pružaju na fiksnoj lokaciji - veleprodajni nivo;
- (4) Tržište pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji) -veleprodajni nivo;
- (5) Tržište širokopojasnog pristupa - veleprodajni nivo ;
- (6) Terminalni ili zaključni segmenti iznajmljenih linija, bez obzira na tehnologiju korišćenu da se obezbijedi zakupljeni ili dodijeljeni kapacitet -veleprodajni nivo;
- (7) Tržište poziva koji završavaju u individualnim mobilnim mrežama -veleprodajni nivo.

Shodno Operativnom planu Agencije za 2013.godinu Savjet Agencije za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost(u daljem tekstu: Agencija), na sjednici od 05.02.2013.godine je donio Odluku o pokretanju drugog kruga analiza relevantnih tržišta. Smjernicama Evropske komisije nacionalnim regulatornim tijelima o definisanju i analizirelevantnih tržištaje predviđeno da se postupak analiza relevantnih tržišta treba sprovoditi periodično u cilju praćenja tehnoloških i strukturnih promjena u sektoru.

Pomenutom Odlukom su određena relevantna tržišta usluga na kojima se sprovodi drugi krug analiza tržišta, u cilju ponovnog određivanja operatora sa značajnom tržišnom snagom.

Tržište pristupa javnoj telefonskoj mreži na fiksnoj lokaciji za fizička i pravna lica, koje je predmet ove analize, dio je važeće Preporuke, što znači da je Evropska komisija zaključila da su na ovom tržištu zadovoljena tri kriterijuma, te da je podložno ex ante regulaciji u većini zemalja Evropske unije.

1.3. Saradnja sa Upravom za zaštitu konkurencije

Imajući u vidu činjenicu da član 41 Zakona propisuje da Agencija u saradnji sa organom nadležnim za zaštitu konkurencije određuje, prati, preispituje relevantne usluge i relevantna geografska tržišta u Crnoj Gori u oblasti usluga elektronskih komunikacija, kao i da shodno članu 42. Zakona Agencija sprovodi analizu tržišta u saradnji sa organom nadležnim za zaštitu konkurencije ili samostalno, Agencija za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost i Uprava za zaštitu konkurencije potpisale su Sporazum o saradnji na području obezbjeđenja konkurencije i predupređenja štetnih efekata nedostatka konkurencije na tržištu usluga elektronskih komunikacija.

1.4. Hronološki redosled aktivnosti Agencije u postupku analize relevantnog tržišta

Savjet Agencije je na sjednici održanoj 05.februara 2013.godine donijelo Odluku o pokretanju drugog kruga Analiza relevantnih tržišta, u cilju ponovnog određivanja operatora sa značajnom tržišnom snagom.

Nakon usvajanja Odluke Agencije o pokretanju drugog kruga analize tržišta («Sl.list Crne Gore,» broj.9/2013), operatorima su upućeni upitnici sa zahtjevom da se dostave odgovori po upitnicima najkasnije do 15.03.2013.godine.

Red. br.	Naziv Operatora	Datum upućivanja upitnika	Datum dobijanja popunjenih upitnika
1.	Crnogorski Telekom a.d. Podgorica	18.02.2013.	29.03.2013.
2.	MTEL d.o.o.o. Podgorica	18.02.2013.	05.04.2013.
3.	Telenor d.o.o.	18.02.2013.	
4.	IP Mont d.o.o. Podgorica	18.02.2013.	22.03.2013.
5.	Pošta Crne Gore Podgorica	18.02.2013.	
6.	VOIP Telecom d.o.o.	18.02.2013.	
7.	VOX Podgorica	18.02.2013.	
8.	DYNACOM d.o.o. Podgorica	18.02.2013.	
9.	ZIREX d.o.o.	18.02.2013.	
10.	Dasto Montel d.o.o.	18.02.2013.	
11.	Informatika Montenegro d.o.o.	18.02.2013.	
12.	Dimal Telcom Podgorica	18.02.2013.	
13.	Montekom d.o.o. Ulcinj	18.02.2013.	
14.	VIP BROADBAND d.o.o. Nikšić	18.02.2013.	
15.	ELTA MONT d.o.o. Nikšić	18.02.2013.	
16.	Montenegro Conekt d.o.o. Podgorica	18.02.2013.	
17.	BBMI d.o.o. Podgorica	18.02.2013.	
18.	FiberNet d.o.o. Podgorica	18.02.2013.	
19.	Crnogorski elektroprenosni sistem a.d.	18.02.2013.	
20.	SKYLINKS TELECOM d.o.o. Podgorica	18.02.2013.	
21.	Teleinfo.ME Podgorica	18.02.2013.	
22.	TOWERS NET d.o.o. Podgorica	18.02.2013.	
23.	IT-desk d.o.o. Podgorica	18.02.2013.	
24.	MONTEINFORM d.o.o. Budva	18.02.2013.	
25.	Igraonica Vjolca Ulcinj	18.02.2013.	

Iz tabele se može uočiti da su poslali Upitnici operatorima po registru operatora Agencije, ali su popunjene upitnike vratili samo Crnogorski Telekom, M:Tel i IPMONT. Obrazloženje operatora je da nijesu razvili mrežu i da nemaju podatke navedene u Upitniku.

2. Definisanje relevantnog tržišta

2.1. Opis postupka definisanja tržišta

Relevantno tržište je skup svih javno ponuđenih telekomunikacionih servisa, koji su po svojim karakteristikama i namjeni međusobno zamjenjivi na određenom geografskom području, pri datom nivou cijena.

Osnovna načela definisanja relevantnih tržišta odnose se na analizu stepena supstitucije na strani tražnje, stepena supstitucije na strani ponude i analize potencijalnih konkurentskih pritisaka. Analiza stepena supstitucije na strani tražnje predstavlja utvrđivanje asortimana usluga koje krajnji korisnik može smatrati supstitutivnim uslugama na relevantnom tržištu. Takođe, vrši se analiza može li potencijalni pružalac telekomunikacionih servisa brzo i uz relativno male troškove ponuditi konkretnu uslugu na relevantnom tržištu kao odgovor malom, ali značajnom, trajnom povećanju cijena usluge od strane hipotetskog monopoliste. Kod supstitucije na strani ponude operator odmah reaguje na povećanje cijene, dok je potencijalnim konkurentima potrebno više vremena i ulaganja za pružanje istovjetne usluge na tržištu.

U svrhu definisanja tržišta koristi se tehnika Hipotetičkog Monopolističkog Testa koja, počevši od najuže moguće definicije tržišta koje se analizira, određuje da li hipotetički monopolista može da sprovede malo ali značajno trajno povećanje cijena, a da pritom ne izgubi dio prihoda, usled preorijentacije krajnjih korisnika ka supstitutivnim uslugama.

Relevantno geografsko tržište predstavlja područje na kome su određeni pružaoci telekomunikacionih usluga uključeni u ponudu i tražnju za uslugama, a gdje su uslovi konkurencije dovoljno homogeni da se to područje razlikuje od susjednih područja.

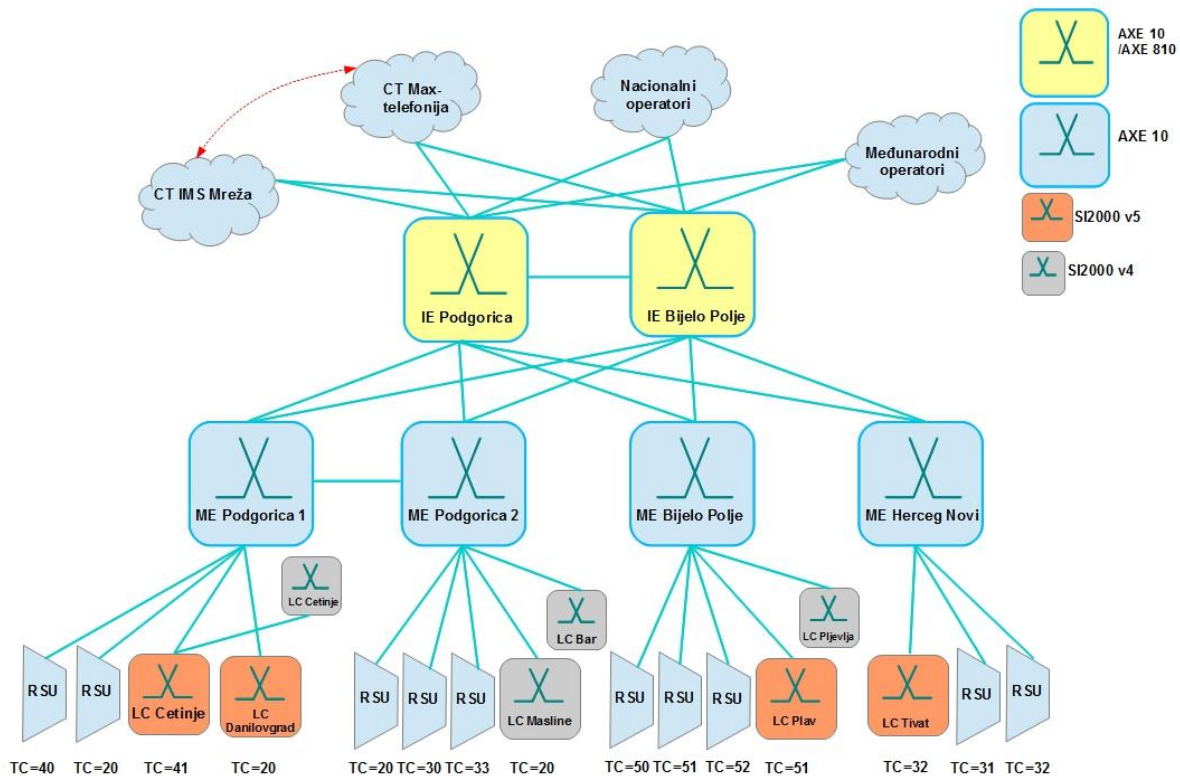
2.2. Karakteristike tržišta

Maloprodajno tržište pristupa javnoj telefonskoj mreži na fiksnoj lokaciji za fizička i pravna lica se odnosi na maloprodajno tržište uskopojasnog pristupa na fiksnoj lokaciji. Mreža za pristup je mreža koja obezbjeđuje prenos telekomunikacionih signala između

lokacija sa kojih se pružaju elektronske komunikacione usluge krajnjim korisnicima i mreže na lokaciji korisnika, a može se zasnivati na bakarnim kablovima, optičkim vlaknima, bežičnom radio pristupu i sl. Mreža na lokaciji korisnika je mreža koja povezuje uređaje krajnjeg korisnika sa mrežom za pristup i u vlasništvu je krajnjeg korisnika.

1. Crnogorski Telekom A.D. je najveći fiksni operator koji ima sopstvenu PSTN mrežu. Osnovna djelatnost kompanije su održavanje i eksploatacija telekomunikacionog sistema na području Crne Gore, razvoj telekomunikacionih tehnologija i obezbjeđivanje telekomunikacionih usluga korisnicima. Kompanija obezbjeđuje pružanje usluga fiksne telefonije koje se odnose na lokalne, nacionalne i međunarodne telefonske usluge, kao i širok spektar ostalih telekomunikacionih usluga, uključujući rentiranje mreža, mreže podataka i sl.

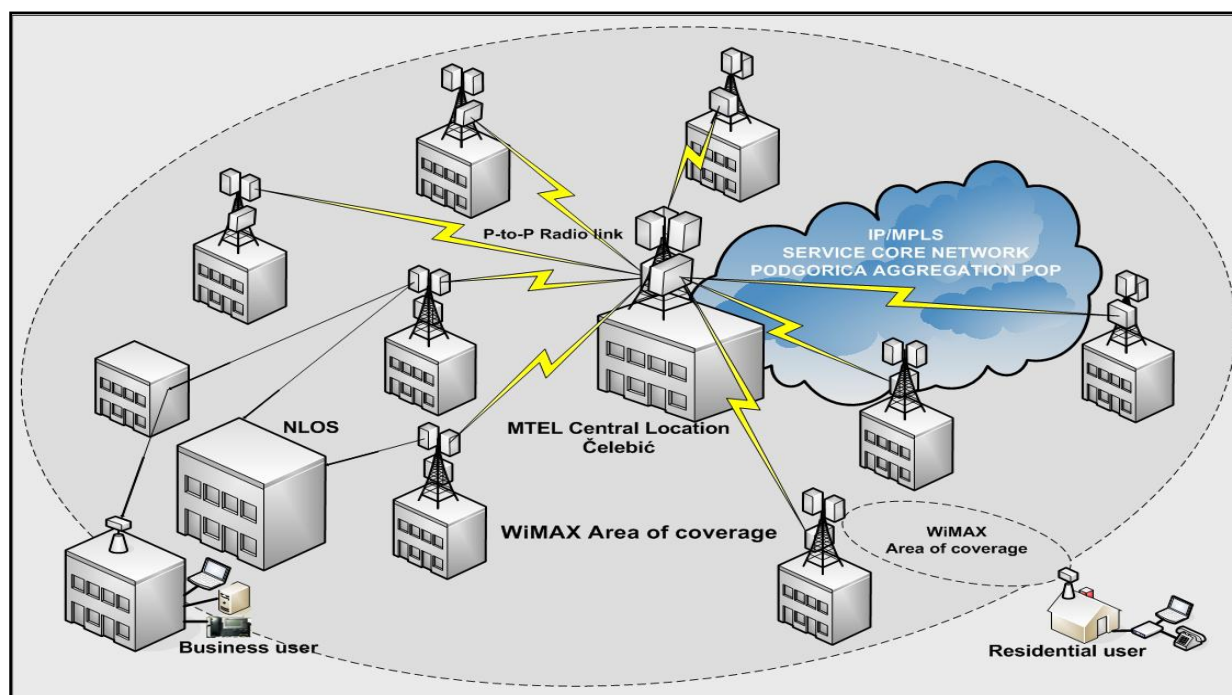
Grafik br. 1: Topologija PSTN mreže Crnogorskog Telekoma

2.M:tel je počeo sa probnim radom 9. jula 2007. godine i pružanjem servisa test korisnicima na teritoriji opštine Podgorica. Kompanija M:tel je svoju FWA mrežu pustila u komercijalnu upotrebu krajem 2007. godine i do sada je pored upravljačko-komutacionog centra instalirala 44 bazne stanice širom Crne Gore (RBS-ovi za koje je Agencija izdala odgovarajuće dozvole/odobrenja) i uključila oko 7.000 korisnika u 13 opština. Pored usluga GSM i UMTS mreže, M:tel nudi i usluge fiksne telefonije i Interneta zasnovanog na WiMAX tehnologiji. Integracija ove tri tehnologije (WiMAX - MPLS - IMS) predstavlja prvo NGN (Next Generation Network - Mreža Sljedeće Generacije) rješenje u Crnoj Gori.

WiMAX je širokopojasna bežična tehnologija koja podržava fiksni, nomadski, prenosivi i mobilni pristup. U cilju obezbjeđivanja različitih načina pristupa, definisane su dvije verzije WiMAX-a. WiMAX tehnologija omogućava širokopojasni bežični pristup u posljednjoj dionici (*last mile*) kao alternativu za žični širokopojasni pristup kablovskim i DSL sistemima, pri čemu nije neophodna optička vidljivost sa baznom stanicom.

Grafik br. 2: Mtel fiksna WiMAX mrežna infrastruktura

Pristup korisnika MTEL-ovim servisima je omogućen preko instalacije WiMAX CPE-ova na lokaciji korisnika (npr. antena se instalira na krovu ili na bilo kojoj drugoj odgovarajućoj lokaciji). Teorijski, MTEL omogućava brzine pristupa do 10 Mbps (koristeći 3.5 MHz širinu kanala u frekvencijskom opsegu od 3.5 GHz, koji je Agencija dodijelila MTEL-ovim fiksnim WiMAX servisima).

Trenutno u Crnoj Gori, operatori krajnjim korisnicima pružaju pristup javnoj elektronskoj komunikacionoj mreži na fiksnoj lokaciji na nekoliko načina i to putem:

- 1) Analognih priključaka koji obezbjeđuju jedan kanal, namijenjen usluzi prenosa govora, ali koji takođe podržava uslugu prenosa podataka brzine do 56 kbit/s ;
- 2) Digitalnih ISDN (eng. *Integrated Services Digital Network*) priključaka . Dostupna su dva nivoa usluga i to:

- ISDN BRA (engl. *Basic Rate Access*) priključak, koji se sastoji od dva B kanala (za prenos govora ili podataka) i jednog D kanala (za prenos signalizacije ili podataka) ukupne brzine $128 (2 \times 64) + 16$ kbit/s ;

- ISDN PRA (eng. *Primary Rate Access*) priključak, koji se sastoji od 30 B kanala (za prenos govora ili podataka) i jednog D kanala (za prenos signalizacije ili podataka) ukupne brzine $1.920 (30 \times 64) + 64$ kbit/s.

- 3) Fiksni bežični pristup putem WIMAX tehnologije

U vremenskom razdoblju koje je relevantno u postupku analize tržišta mogu se konstatovati sledeći trendovi:

- Broj PSTN priključaka pokazuje stalnu tendenciju pada od 154. 632 priključaka krajem 2010. godine, 152. 066 priključaka krajem 2011.godine i 132. 653 priključaka krajem 2012. godine.

- Broj ISDN BRA priključaka pokazuje tendenciju blagog pada od 5.241 priključaka krajem 2010. godine, 4.742 priključaka krajem 2011. godine i 4.237 priključaka krajem 2012.godine.

- Broj ISDN PRA priključaka se uvećao sa 218 priključaka krajem 2010.godine na 227 priključaka krajem 2011.godine, nakon čega je evidentirano 217 priključaka krajem 2012.godine.

-Broj dvojničkih priključaka se značajno umanjio tokom posmatranog perioda sa 1.536 priključaka u 2010..godini, 1.111 priključaka u 2011.godini do 958 priključaka krajem 2012.godine.

-Broj ruralnih priključaka je imao sledeću dinamiku: 2.667 priključaka krajem 2010.godine, 2.521 priključaka krajem 2011.godine do 2.791 priključaka krajem 2012.godine.

-Broj WIMAX priključaka pokazuje tendenciju pada u posmatranom periodu i to: 6.795 priključaka krajem 2010.godine, 6.720 priključaka krajem 2011.godine i 5.879 priključaka krajem 2012.godine.

Crnogorski Telekom ovu uslugu pruža na teritoriji čitave Crne Gore, dok M:Tel usluge fiksne telefonije pruža na teritoriji opština Bar, Berane, Bijelo Polje, Budva, Cetinje, Danilovgrad, Herceg Novi, Kotor, Mojkovac, Nikšić, Podgorica, Rožaje, Tivat i Ulcinj.

2.3. Relevantno tržište usluga

Osnovne karakteristike ovog relevantnog tržišta su sledeće:

- maloprodajno tržište se generalno opisuje kao pružanje usluge pristupa i korišćenja javne telefonske mreže na fiksnoj lokaciji;
- pristup fiksnoj mreži može se obezbijediti korićenjem različitih tehnologija;
- usluga pristupa i poziva može se ponuditi krajnjim korisnicima u okviru kombinovane tarifne ponude (eng. *Bundled services*) od strane jednog operatora.

U Preporuci (2003/311/EC) o relevantnim tržištima u sektoru elektronskih komunikacija koja je sadržala 18 tržišta koja podliježu ex ante regulaciji, postojala je distinkcija tržišta pristupa prema kategoriji krajnjih korisnika. Međutim, sprovedene analize tržišta, shodno Okvirnoj Direktivi, su ukazale da se uslovi pristupa u ugovorima o zasnivanju pretplatničkog odnosa, u većini zemalja Evropske unije, ne razlikuju značajno kod pravnih i fizičkih lica. Telekomunikacioni operatori ne prave klasifikaciju uslova prema kategorijama korisnika, a i iz ugla operatora riječ je o sličnim servisima. Iz ovih razloga, u Revidiranoj Preporuci (2007/879/EC) postoji sada jedinstveno uskopojasno tržište pristupa za pravna i fizička lica.

Opseg relevantnog tržišta se bazira na analizi stepena supstitucije na strani tražnje i stepena supstitucije na strani ponude različitih usluga, odnosno proizvoda koji potencijalno mogu biti predmet razmatranja u postupku definisanja relevantnog tržišta.

U postupku definisanja tržišta Agencija razmatra sljedeća pitanja:

- Da li postoji jedinstveno tržište za tržište pristupa i tržište poziva sa fiksne lokacije?
- Da li pristup fiksnoj i mobilnoj mreži pripadaju jedinstvenom relevantnom tržištu?
- Da li sve forme uskopojasnog pristupa fiksnoj mreži pripadaju istom relevantnom tržištu?

2.4. Da li postoji jedinstveno tržište za tržište pristupa i tržište poziva sa fiksne lokacije?

Evropska komisija predlaže odvojena tržišta za fiksni pristup i pozive sa fiksne lokacije. Razlog leži u činjenici da su različiti uslovi na strani ponude za ova dva tržišta. Naime, veća je potencijalna mogućnost operatora koji nudi uslugu pristupa da se uključi na tržište poziva, nego u obratnoj situaciji.

2.4.1. Analiza stepena supstitucije na strani tražnje

Agencija je mišljenja da se trenutni uslovi na tržištu razlikuju u slučaju tržišta pristupa u odnosu na tržište poziva sa fiksne lokacije, jer krajnji korisnici imaju mogućnost usmjeravati dio ili sve odlazne pozive preko pružaoca usluge koji nije istovremeno i operator koji pruža uslugu pristupa. Ova mogućnost se ukazala sa uvođenjem usluge izbora operatora i korišćenjem usluge VoIP pružalaca usluga, pri čemu se pozivi koji potiču iz mreže operatora koji pruža uslugu pristupa iz lokalne centrale se usmjeravaju prema odgovarajućoj tački interkonekcije sa alternativnim pružaocem usluge.

Agencija, takođe, ocjenjuje da se ove dvije usluge razlikuju i po svojoj funkcionalnosti, zadovoljavaju različite potrebe, te se, stoga, ne može govoriti o supstitutivnim servisima.

2.4.2. Analiza stepena supstitucije na strani ponude

Svi operatori koji pružaju uslugu pristupa nude i uslugu poziva sa fiksne lokacije, dok svi pružaoci usluge poziva nijesu istovremeno i operatori usluge pristupa. Ako Hipotetski monopolista na tržištu usluge pristupa, primijeni malo, ali ne i trajno, povećanje cijene, pružaci usluge poziva sa fiksne lokacije ne bi bili u stanju da, u relativno kratkom roku (jedna godina), ponude pristupne linije krajnjim korisnicima. Takođe, ako se imaju u vidu efekti ekonomije obima i značajan nivo nenadoknadivih troškova (*eng. Sunk cost*) koji prate izgradnju pristupne mreže, Agencija ocjenjuje da ne postoji realna mogućnost za prisustvo supstitucije na strani ponude.

2.5. Da li pristup fiksnoj i pristup mobilnoj mreži pripadaju jedinstvenom relevantnom tržištu?

Preporuka je Evropske komisije da pristup mobilnoj i fiksnoj mreži predstavljaju odvojena tržišta.

Da bi se opredijelili da li su fiksni i mobilni pristup mreži međusobno zamjenjivi, neophodno je sagledati kakav efekat ima porast cijene servisa pristupa fiksnoj mreži u smislu orijentacije krajnjih korisnika na uslugu pristupa mobilnoj mreži.

Na strani ponude, Agencija razmatra mogućnost eventualnog ulaska mobilnih operatora na tržište pristupa fiksnoj mreži.

2.5.1. Analiza stepena zamjenjivosti na strani tražnje

Funkcionalni aspekt

Sa aspekta pružanja usluge pristupa fiksnoj mreži na fiksnoj lokaciji i usluga pristupa mobilnoj mreži, one bi mogle biti funkcionalno zamjenljive. Evropska komisija je u svojoj Preporuci od 11. februara 2003.godine utvrdila da je glavna razlika između ovih usluga u samoj mobilnosti, što je prednost mobilnih usluga.

Sa aspekta funkcionalnosti, obje mreže se mogu koristiti i za govornu uslugu i za prenos podataka, pa se usluga pristupa korišćenjem fiksne mreže i usluga pristupa korišćenjem mobilne mreže, sa tog stanovišta mogu smatrati supstitutima. Prednost pristupa korišćenjem mobilne mreže je mogućnost promjene lokacije korisnika tokom korišćenja usluge, dok pristup korišćenjem fiksne mreže u najvećem broju slučajeva nudi bolji kvalitet prenosa govora i veći propusni opseg za prenos podataka.

Cjenovni aspekt

Ocjena stepena supstitutivnosti na strani tražnje obuhvata i analizu uticaja eventualnog povećanja cijene pristupa fiksnoj telefoniji na migraciju krajnjih korisnika na uslugu pristupa mobilnoj telefoniji.

Poređenje cijena pristupa fiksnoj i mobilnoj mreži se uočavaju velike disproporcije u cijenama pristupa korišćenjem ovih mreža, pa je njihovo poređenje i utvrđivanje prednosti za pretplatnike u slučaju prelaska sa fiksne mreže na mobilnu mrežu praktično nemoguće. Cijena priključka na fiksnu mrežu, bilo PSTN; ISDN ili WIMAX pristup je jasno definisana, dok ku slučajumobilne mreže cijena nije jasno odvojena od cijene mjesečne pretplate (kod postpaid korisnika), odnosno od cijene dopune (kod prepaid korisnika, pri čemu postoji veći broj tarifnih paketa u okviru kojih pretplatnik često dobija besplatne minute razgovora, kao i uređaj za pristup mreži, besplatno ili po cijenama nižim od tržišnih.

Prilikom analize pristupa javnoj telefonskoj mreži, korišćenjem fiksne i mobilne mreže, ne treba zanemariti ni preferencije korisnika. Navike krajnjih korisnika su još uvijek takve da obično koriste fiksni telefon kada se nalaze na fiksnoj lokaciji, dok mobilnim telefonom zadovoljavaju potrebu korišćenja usluge poziva kada su u pokretu. Razlog zbog koga se pretplatnici ne odriču usluga fiksne telefonije je niža cijena poziva iz fiksne

mreže u poređenju sa mobilnom, kao i činjenica da je priključak mobilne telefonije vezan za jednog pretplatnika, dok priključak fiksne telefonije obično koristi više korisnika, pa se troškovi raspodjeljuju, npr između članova domaćinstva, između zaposlenih itd.

Mobilna i fiksna usluga su, dakle, komplementarne usluge, pošto se dopunjuju pri upotrebi zavisno od lokacije korisnika. Korisnik uglavnom koristi pristup javnoj telefonskoj mreži na fiksnoj lokaciji, kada se nalazi na tačno određenoj lokaciji, na primjer kući ili na poslu.

Polazeći od ove činjenice i visoke cjenovne elastičnosti tražnje za ovom vrstom usluga, Agencija konstatuje da se pretplatnici fiksne telefonije neće odreći mogućnosti ostvarivanja poziva iz fiksne mreže i pristupa fiksnoj mreži kao rezultat malog ali trajnijeg povećanja cijene pristupa fiksnoj mreži.

Ukoliko se posmatra broj pretplatnika, može se zaključiti da i pored značajnog porasta broja pretplatnika mobilne telefonije prethodnih godina, smanjenje broj pretplatnika fiksne telefonije nije adekvatno tom porastu. Ovo navodi na zaključak da povećanje cijene pristupa fiksnoj mreži ne bi rezultiralo supstitucijom ove usluge uslugom mobilnog pristupa, jer pretplatnici pristupa fiksne mreže se ne odriču od korišćenja ove usluge. Ovo doprinosi i činjenica da uz uslugu pristupa i poziva, pretplatnici fiksne telefonije imaju i mogućnost korišćenja pristupa internetu putem ADSL i usluzi Extra TV u okviru paketa kombinovanih usluga.

2.5.2 Analiza stepena supstitucije na strani ponude

Supstitucija na strani ponude bi podrazumijevala situaciju u kojoj se mobilni operator uključuje i preorijentiše, kao rezultat povećanja cijene pristupa fiksnoj mreži, na segment pružanja usluga pristupa i ostvarivanja poziva sa fiksne mreže. osnovni uslov za postojanje supstitucije na strani ponude je da operator posjeduje mrežne kapacitete koje može u potpunosti, ili uz manje modifikacije iskoristiti za pružanje određene usluge. najniže troškove za prelazak na pružanje usluge pristupa, uz najmanje modifikacije postojeće mreže, mogu ostvariti operatori usluge distribucije medijskih sadržaja preko kablovske mreže. Operatoru distribucije bi, uz raspoloživu mrežu, bila neophodna i

dodatna ulaganja, koja se odnose na opremu za mrežu za pristup (odgovarajući terminalni uređaji), kao i ulaganje u centralnu opremu za telefonski servis. za ostale operatore elektronskih komunikacija, investicije za izgradnju potrebne mreže su jako visoke, a ograničavajući faktor je i vrijeme koje je potrebno da se mreža izgradi. Takođe, nerealno je očekivati da pružalac usluge pristupa fiksnoj mreži pristupi, kao rezultat povećanja cijena pristupa mobilnoj mreži, izgradnji potpuno nove mobilne mreže, ako se imaju u vidu ogromni troškovi koji bi to iziskivali i aspekte regulacije korišćenja radiofrekventnog spektra.

Agencija, na osnovu ranije navedenog, zaključuje da usluga pristupa fiksnoj mreži i usluga pristupa mobilnoj mreži ne pripadaju istom relevantnom tržištu. Podaci koji se odnose na tržište Crne Gore ukazuju da je riječ o komplementarnim uslugama.

2.6. Da li sve forme pristupa fiksnoj mreži pripadaju istom relevantnom tržištu?

Ovo relevantno tržište obuhvata sve forme pristupa fiksnoj mreži na fiksnoj lokaciji, nezavisno od tipa fizičke infrastrukture ili tehnologije na kojoj se bazira usluga pristup fiksnoj mreži.

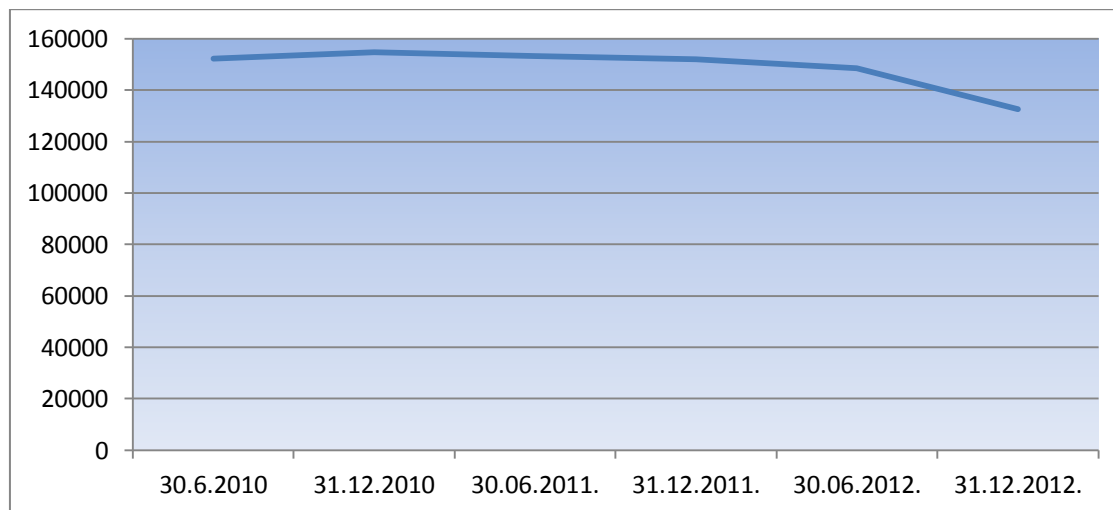
U cilju utvrđivanja da li sve forme pristupa fiksnoj mreži na fiksnoj lokaciji pripadaju istom relevantnom tržištu, Agencija polazi od toga da li su, sa stanovišta krajnjih korisnika, u pitanju funkcionalno ekvivalentni proizvodi, odnosno usluge. Kod sagledavanja stepena zamjenjivosti na strani tražnje i stepena zamjenjivosti na strani ponude Agencija polazi od osnovnih karakteristika svih formi pristupa fiksnoj mreži na fiksnoj lokaciji.

- *Pristup fiksnoj mreži putem analognih, odnosno PSTN priključaka*

Uslugu pristupa fiksnoj mreži putem analognih, odnosno PSTN priključaka krajnjim korisnicima obezbjeđuje Crnogorski Telekom. Pristup mreži putem analognog priključka obezbjeđuje jedan kanal namijenjen za prenos govora, fax poruka i podataka

brzinom do 56 kbit/s. Korisnici koji imaju PSTN priključak mogu imati i pristup uskopojasnom Internet-u (dial-up internet).

Grafik br. 3: Trend kretanja broja PSTN priključaka:

Krajem 2012.godine Crnogorski Telekom je imao 132. 653 analognih PSTN priključaka, što predstavlja smanjenje od čak 13% u poređenju sa referentnim periodom 2011godine.

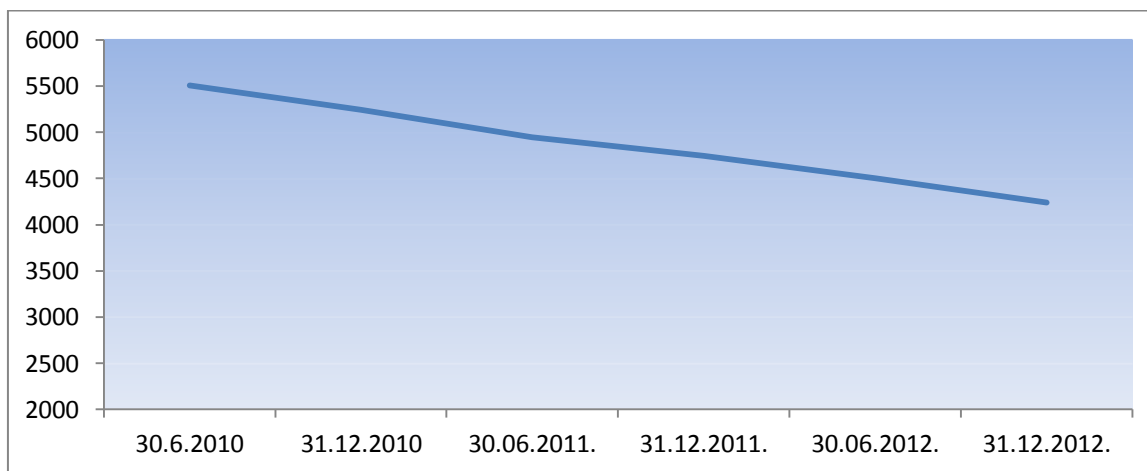
- ***Pristup mreži putem digitalnih priključaka***

Crnogorski Telekom obezbeđuje i pristup mreži putem digitalnih priključaka. Pristup mreži putem digitalnih priključaka obezbeđuje sličan kvalitet usluge onoj usluzi pristupa koja se obezbeđuje putem analognih priključaka. U stvari, pristup mreži putem digitalnih priključaka se, takođe, koristi za prenos govora, fax poruka i podataka. Glavna razlika između konvencionalnih PSTN priključaka i digitalnih ISDN priključaka leži u činjenici da je ISDN forma „višestruka“ verzija PSTN forme pristupa.

U pogledu pristupa mreži putem digitalnih priključaka dostupna su dva nivoa usluge pristupa i to: ISDN BRA (eng. *Basic Rate Access*) priključak i ISDN PRA (eng. *Primary Rate Access*) priključak. Usluga ISDN BRA pristupa je namijenjena manjim korisnicima, ili malim preduzećima kao zamjena za običnu telefonsku PSTN liniju. Budući da se sastoji od dva B kanala, moguće je istovremeno korištenje Interneta preko jednog B kanala brzinom 64 kbit/s i telefoniranje ili slanje i primanje telefaksa preko drugog B kanala ili korištenje Interneta preko oba B kanala brzinom od 128 kbit/s (2×64). Ova karakteristika čini ovu uslugu funkcionalno zamjenljivom konvencionalnoj usluzi

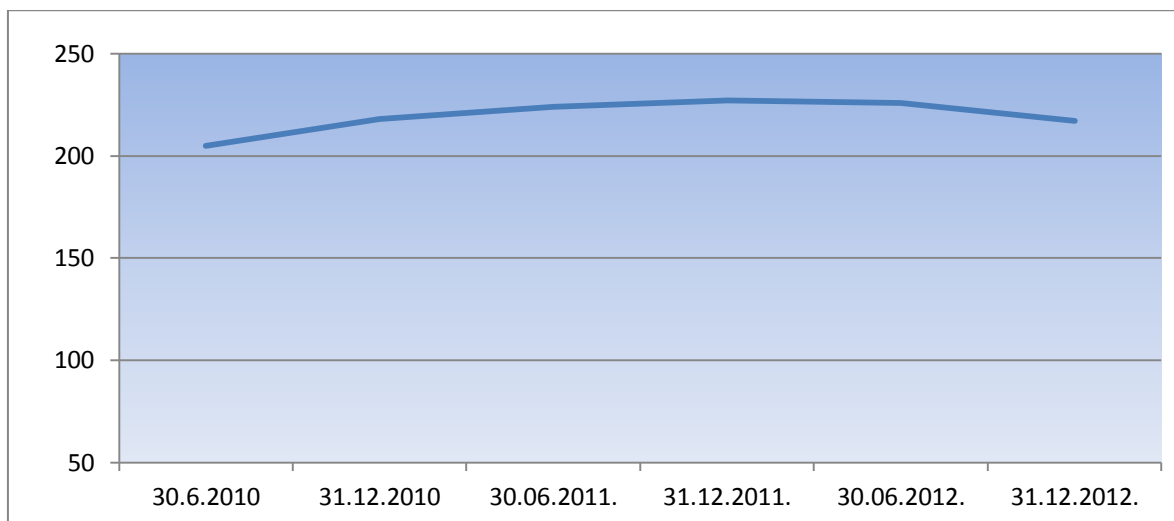
pristupa putem PSTN priključka. ISDN PRA priključak se uglavnom koristi od strane tzv. velikih korisnika, uobičajeno od strane malih i srednjih preduzeća i velikih kompanija, budući da se sastoji od 30 kanala i podrazumijeva i brži pristup Internetu (do 1.920 kbit/s).

Grafik br. 4: Trend kretanja broja ISDN BA priključaka:

Krajem 2012.godine Crnogorski Telekom je imao 4.237 ISDN BRA priključaka, pri čemu broj priključaka opada po stopi od 10% godišnje u relevantnom periodu, dok je broj ISDN PRA priključaka iznosio 217 u 2012. godini i ujednačen je tokom analiziranog perioda.

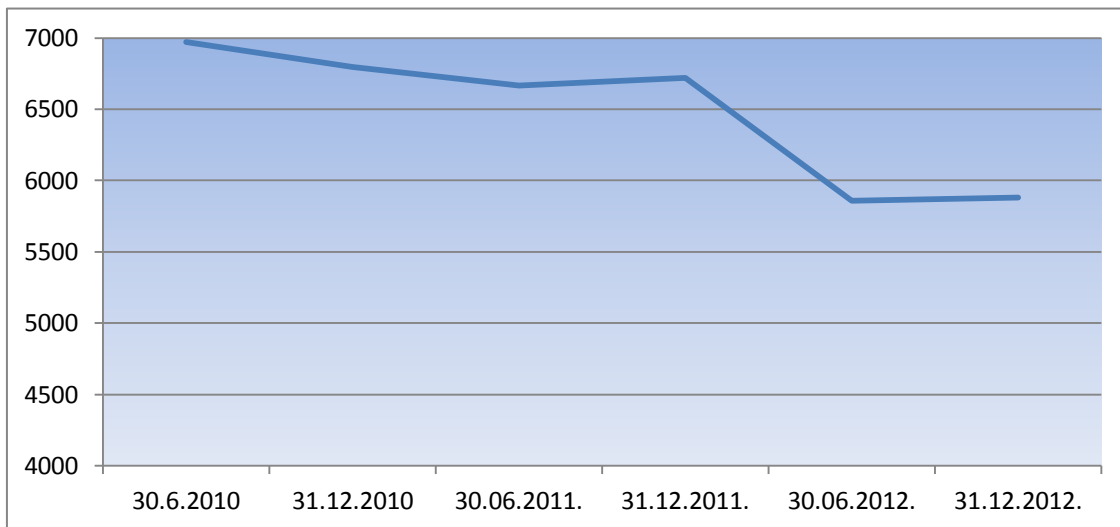
Grafik br. 5: Trend kretanja broja ISDN BA priključaka:

- *Fiksni bežični pristup putem WIMAX tehnologije*

M:tel nudi usluge fiksne telefonije i Interneta zasnovanog na WiMAX tehnologiji.

Grafik br. 6: Trend kretanja broja WIMAX priključaka:

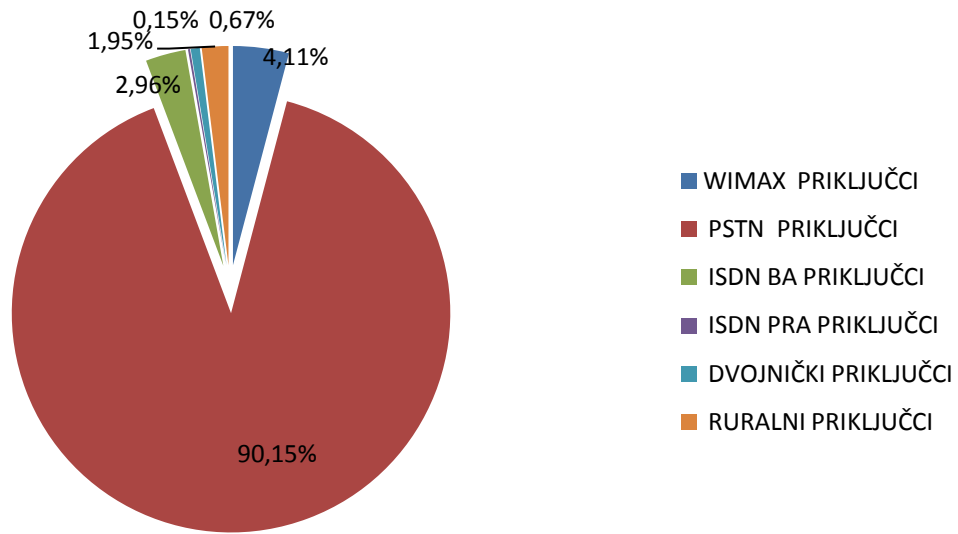
Na kraju 2012.godine Mtel je imao 5.879 WiMAX priključaka, što je 12% niže u odnosu na referentni period 2011.godine.

2.6.1. Analiza stepena zamjenjivosti na strani tražnje

Agencija treba da sagleda stepen zamjenjivosti pojedinih formi pristupa fiksnoj mreži polazeći od funkcionalnog i cjenovnog aspekta. U pogledu funkcionalnosti, distinkcija između različitih formi pristupa mreži se odnosi na način korišćenja usluga. Zahtjevi krajnjih korisnika su se mijenjali i razvijali u pogledu tipa i načina korišćenja usluge, predodređujući, pri tom i nivo pristupa mreži.

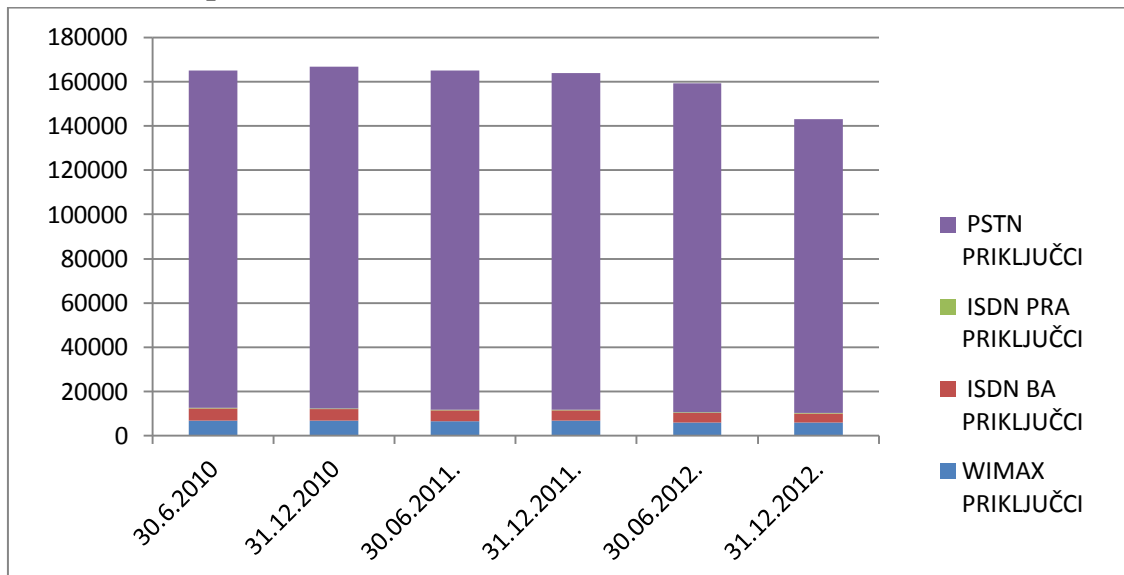
Prilikom utvrđivanja usluga koje se mogu smatrati potencijalnim supstitutima Agencija kao polazište uzima uslugu koja je najzastupljenija.

Grafik br. 7: Učešće različitih formi pristupa fiksnoj mreži na kraju 2012.godine

Prema prikupljenim podacima od operatora, većina korisnika, čak 92,77 %, pristup javnoj elektronskoj komunikacionoj mreži u svrhu pružanja javno dostupne telefonske usluge na fiksnoj lokaciji ostvaruje putem analognog priključka (uključeni dvojnički i ruralni priključci), iz čega se zaključuje da je analogni POTS priključak najzastupljenija usluga.

Grafik br.8: Kretanje broja priključaka putem različitih formi pristupa u analiziranom periodu

ISDN priključci

ISDN usluga je namijenjena krajnjim korisnicima koji imaju zahtjeve u pogledu većeg broja govornih kanala, kombinacije kanala koji omogućavaju prenos govora i podataka, ili kanale sa većom brzinom prenosa podataka.

Uzimajući u obzir funkcionalnost koju nudi, ISDN priključak se može posmatrati i kao višestruki analogni priključak pa se tako ISDN BRA priključak može smatrati zamjenom za dva analogna (POTS) priključka. S druge strane, budući da krajnjem korisniku omogućuje veliki broj kanala, ISDN PRA priključak zahtijeva i posjedovanje dodatne mrežne opreme za upravljanje pozivima na korisničkoj strani, tj. posjedovanje telefonske (PBX) centrale. Iako današnje telefonske centrale podrazumijevaju korišćenje ISDN priključaka, većina ih i dalje nudi mogućnost spajanja više analognih linija. Iz tog razloga, ISDN PRA priključak, takođe, možemo posmatrati kao zamjenu za više ISDN BRA ili analognih priključaka i obratno, budući da korisnik teorijski može jedan ISDN PRA priključak zamijeniti s više ISDN BRA ili analognih priključaka. ISDN priključak nudi i neke dodatne usluge koje nijesu dostupne kod analognog priključka, ali za većinu korisnika, po mišljenju Agencije, iste nijesu od presudne važnosti.

Nadalje, Agencija je uporedila cijene analognog, ISDN BA i ISDN PRA priključka, Radi jednostavnijeg poređenja, Agencija je koristila cijene usluga koje se nude pravnim licima, s obzirom da jedino pravna lica koriste sve tri vrste priključaka.

Tabela br.1: Uporedni pregled cijena zasnivanja pretplatničkog odnosa i mjesečnih naknada za pristup putem PSTN i ISDN priključaka:

Vrsta priključka	Cijena zasnivanja pretplatničkog odnosa u eurima sa PDV-om	Mjesečna naknada za pristup mreži u eurima sa PDV-om
Analogni-PSTN telefonski priključak	20,00	5,97
ISDN BA priključak	20,00	8,99
ISDN PRA priključak	2106,00 -U slučaju kada korisnik otkazuje manje od 30 analognih telefonskih priključaka, cijena se umanjuje po jednom otkazanom postojećem telefonskom priključku za 32,90 - U slučaju kada korisnik otkazuje (najviše dva) po jednom ISDN BA priključku cijena se umanjuje za 78,39	59,79

Izvor: Uptnik Crnogorskog Telekom-a

Odabirom analognog priključka korisnik ima na raspolaganju samo jedan kanal, dok odabirom jednog od ISDN priključaka može imati od najmanje dva (ISDN BRA) do trideset kanala (ISDN PRA).

Cijena zasnivanja pretplatničkog odnosa za ISDN BA priključak iznosi 20,00 eura i identična je cijeni koju korisnik plaća za zasnivanje pretplatničkog odnosa za analogni PSTN priključak. Nadalje, cijena mjesečne naknade za pristup putem ISDN BA priključka je uvećana na ime dodatne više kanalne funkcionalnosti za iznos od 3,02 eura

u odnosu na iznos mjesečne naknade za pristup mreži Crnogorskog Telekom-a. Dakle, poređenjem cijena naknada za pristup putem analognog i ISDN priključka, zaključuje se da je ISDN BA priključak osjetno povoljniji za korisnika koji ima potrebu za više kanala, odnosno da korisnik može ostvariti određene uštede odabirom ISDN BA priključka. Mjesečna naknada za ISDN BA priključak po kanalu je povoljnija i od naknade za ISDN PRA priključak, ali ISDN PRA priključak koriste samo veliki pravna lica kojima je ipak jednostavnije i prihvatljivije, koristiti jedan ISDN PRA priključak u odnosu na više ISDN BA priključaka. Nadalje, upoređenjem iznosa cijena za zasnivanje pretplatničkog odnosa kod pristupa putem ISDN PRA priključka na osnovu podataka u tabelarnom pregledu zaključuje se da cijena zavisi od broja kanala, tj da se umanjuje kada korisnik otkazuje određeni broj analognih, odnosno ISDN BA priključaka.

Kako sve navedene tehnologije zadovoljavaju potrebe govorne usluge, tj. ne postoje bitne razlike među njima u smislu pristupa javnoj telefonskoj mreži, može se zaključiti da sve gore opisane forme pristupa mreži pripadaju istom tržištu. Uzimajući u obzir da korišćenje pristupa putem ISDN priključaka pokazuje tendenciju pada od trenutka kada se pojavila tehnologija ADSL, i da učešće broja pretplatnika ove usluge u analiziranom periodu ne prelazi 3% ukupnog broja pretplatnika javno dostupne telefonske usluge, može se očekivati da će se u budućnosti broj ovih pretplatnika smanjivati. Stoga, Agencija ocjenjuje da iako je konstatovano da usluge pristupa putem analognih i ISDN BA priključaka, na jednoj strani, i usluge pristupa putem ISDN priključaka, na drugoj strani ne predstavljaju međusobno zamjenljive usluge sa cjenovnog aspekta, pomenute relevantne usluge zbog relativno malog učešća u strukturi ukupnog broja priključaka mogu se smatrati dijelom jedinstvenog relevantnog tržišta. Takođe, ove usluge generalno posmatrano reflektuju slične funkcionalne karakteristike nezavisno od činjenice da su rezultat različitih tehnoloških rješenja.

Uzimajući u obzir funkcionalne karakteristike analognog (POTS) i ISDN (BRA i PRA) priključka, Agencija smatra da su ove dvije vrste priključaka međusobno zamjenjive na strani tražnje i da pripadaju istom relevantnom tržištu.

WIMAX priključak

U razdobljima obuhvaćenim upitnikom, broj krajnjih korisnika usluge pristupa putem WIMAX tehnologije je predstavljao oko 4% ukupnog broja korisnika koji ostvaruju pristup fiksnoj mreži putem različitih tehnologija. Razlozi zbog kojih ova tehnologija nije dovoljno zastupljena su preskupa terminalna oprema i nedovoljan kvalitet, kao i problem neprihvaćenosti usluge na tržištu.

Pretplatnici usluge pristupa na analiziranom tržištu imaju mogućnost prelaska na korišćenje usluge pristupa WIMAX mreži, ali je ta mogućnost limitirana, s obzirom da Mtel nema razvijenu mrežu na cijeloj teritoriji i nudi bežični pristup koji nije adekvatna zamjena.

Tabela br 2: Uporedni pregled cijena usluge pristupa putem PSTN i WiMAX priklj.

Tip usluge	Cijena zasnivanja pretplatničkog odnosa u eurima sa PDV-om	Cijena mjesečne pretplate u eurima sa PDV-om
PSTN priključak	20,00	5,97 (standardni paket)
WiMAX priključak	210,00 za 2 priključka	5,00(TEL paket)

Izvor: Cjenovnici Crnogorskog Telekom-a i Mtel-a

Kod razmatranja cjenovnog aspekta, možemo konstatovati da cijena Crnogorskog Telekom-a za zasnivanje pretplatničkog odnosa za PSTN telefonski priključak iznosi 20,00 eura, dok M:tel-a obračunava instalacionu taksu u iznosu od 210,00 eura za dva priključka. Mjesečna pretplata za Standardni paket Crnogorskog Telekom-a iznosi 5,97 eura mjesečno, dok mjesečna pretplata TEL paketa M:tel-a iznosi 5,00 eura. Agencija zaključuje da sa cjenovnog aspekta pristup WIMAX mreži nije adekvatna zamjena PSTN pristupu. Nadalje, bežični pristup, pored geografskih ograničenja i ima i ograničenja po pitanju kvaliteta govorne usluge.

Takođe, pristup javnoj telefonskoj mreži posredstvom WiMAX tehnologije može se obezbijediti i u kombinaciji sa uslugom bežičnog širokopojasnog pristupa Internet-u.

Ovakvi uslovi pristupa mogu predstavljati ograničenje u smislu ocjene potencijalne zamjenjivosti na strani tražnje uslugom fiksnog bežičnog pristupa mreži. Revidirana Preporuka Evropske komisije naglašava da krajnji korisnici ne bi insistirali na usluzi pristupa širokopojasnom Internetu sa motivacijom obezbjeđenja usluge pristupa mreži za potrebe prenosa govora. S tim u vezi, Agencija konstatuje da je migracija ka uslugama pristupa fiksnoj bežičnoj mreži rezultat tražnje za uslugom bežičnog širokopojasnog pristupa Internet-u.

Međutim, iako se nakon razmatranja stepena zamjenjivosti na strani tražnje ne može zaključiti da je usluga bežičnog pristupa savršeni supstitut usluzi pristupa putem analognog priključka, Agencija ocjenjuje, radi objektivnije slike o stepenu konkurentnosti na ovom relevantnom tržištu i rukovodeći se relativnim učešćem WIMAX pretplatnika u ukupnom broju pretplatnika, da je cjelishodno uključiti usluge bežičnog pristupa u okviru ovog relevantnog tržišta. Nadalje, jedino usluga M:tel-a u okviru komercijalne ponude- TEL tarifnog paketa M:tela koji se odnosi na uslugu fiksnog bežičnog pristupa mreži predstavlja supstitutivnu uslugu sa funkcionalnog aspekta usluzi analognog priključka fiksnoj mreži.

Agencija je ocjenjuje da sve usluge, tj usluge PSTN, ISDN BRA, ISDN PRA i WiMax priključaka zadovoljavaju potrebe govorne telefonije. Takođe, ne postoje kvalitativne razlike u govornim uslugama zavisno od tehnoloških rješenja na kojima se baziraju usluge pristupa fiksnoj mreži. Drugim riječima, korisnici usluga, bez obzira da li je riječ o fizičkim ili pravnim licima, imaju mogućnost da se opredijele za neku od usluga pristupa fiksnoj mreži u zavisnosti od potreba, broja linija, obima saobraćaja i navika krajnjih korisnika.

2.6.2 Analiza stepena zamjenjivosti na strani ponude

Agencija smatra da bi hipotetički monopolista koji pruža usluge pristupa putem PSTN, ISDN BRA, ISDN PRA ili WiMax priključaka bio pod direktnim pritiskom potencijalne konkurencije koji bi pružanje usluge bazirali na drugim tehnologijama, u slučaju malog ali značajnog porasta cijene.

Agencija smatra da bi, u slučaju hipotetičkog povećanja cijene usluge pristupa putem

analognog priključka, operatori koji korisnicima već nude ISDN priključke ili priključke putem bežičnog pristupa imali priliku povećati svoje tržišne udjele i biti dostupni većem broju korisnika, bez prevelikih dodatnih troškova. Imajući u vidu da su takvi operatori već prisutni na tržištu, proširenje postojećih ponuda na veći broj korisnika ne bi zahtijevalo značajna ulaganja, koja bi bila potrebna operatoru koji još uvijek nije prisutan na tržištu i tek razmišlja o svom ulasku. Iz tog razloga, ISDN priključci i priključak putem bežičnog pristup, slično kao i kod analize stepena zamjenjivosti na strani tražnje, mogu se smatrati odgovarajućim supstitutima usluzi analognog priključka i na strani ponude.

2.7. Relevantno geografsko tržište

Relevantno geografsko tržište uključuje prostor na kom operatori i pružaoci usluga su involvirani, sa aspekta ponude i sa aspekta tražnje za relevantnim proizvodima i uslugama. Preovladavajući uslovi konkurencije na tom prostoru su slični ili dovoljno homogeni i isti se bitno razlikuju od susjednog područja. Na relevantnom geografskom tržištu se primjenjuje ista cjenovna politika.

U skladu sa smjernicama i preporukama Evropske komisije u sektoru elektronskih komunikacija geografska dimenzija relevantnih tržišta najčešće se određuje imajući u vidu kriterijume koji se odnose na područje pokrivenosti mrežom i područje regulatorne nadležnosti. Pravni i regulatorni okvir za predmetne usluge, odnosno pravni i regulatorni okvir vezan za područje elektronskih komunikacija je isti na čitavoj teritoriji Crne Gore.

Na osnovu gore navedenog, a uzimajući u obzir analizu stepena supstitucije usluge pristupa fiksnoj mreži, Agencija zaključuje da je relevantno geografsko tržište za pružanje navedene usluge u opsegu nacionalno, odnosno relevantno geografsko tržište čini teritorija Crne Gore.

2.8 Zaključak Agencije o definiciji relevantnog tržišta

Relevantno tržište usluga čine oni proizvodi, odnosno usluge, koji su, posmatrano sa pozicije krajnjeg korisnika, međusobno zamjenjivi zbog svojih karakteristika, cijena ili namjene. Na bazi sprovedenog postupka definicije Agencija je zaključila da se ovo relevantno tržište sastoji od tri glavne kategorije usluga pristupa mreži i to:

- Usluge pristupa javnoj komunikacionoj mreži na fiksnoj lokaciji za fizička i pravna lica koja se pruža putem analognog (POTS) priključka, nezavisno od toga da li se ista nudi samostalno ili kao sastavni dio paketa elektronskih komunikacionih usluga;
- Usluge pristupa javnoj komunikacionoj mreži na fiksnoj lokaciji za fizička i pravna lica koja se pruža putem ISDN BA i ISDN PRA priključka,
- Usluge fiksnog bežičnog pristupa putem WIMAX tehnologije.

Takođe, Agencija je odredila da je relevantno geografsko tržište za pružanje navedenih usluga u opsegu nacionalno, s obzirom da su identični preovlađujući uslovi konkurencije, pravni i regulatorni okvir i cjenovna politika na čitavoj teritoriji Crne Gore.

3. Analiza relevantnog tržišta

3.1. Cilj i predmet analize relevantnog tržišta

Saglasno odredbama poglavlja V koje se odnosi na obezbjeđenje konkurencije iz Zakona o elektronskim komunikacijama postupak analize relevantnih tržišta se sprovodi u cilju ocjene stepena konkurentnosti na određenom relevantnom tržištu, odnosno procijene da li postoje operatori sa značajnom tržišnom snagom na određenom relevantnom tržištu.

Smatra se da jedan operator ima značajnu tržišnu snagu ako samostalno ili zajedno sa ostalim operatorima na određenom relevantnom tržištu ima ekonomski uticaj koji mu omogućava značajan stepen nezavisnosti u odnosu na njegove konkurente i korisnike .

U svrhu procjene značajne tržišne snage operatora, Agencija će izračunati tržišno učešće na određenom relevantnom tržištu i tumačiti ga u skladu sa Smjernicama Evropske komisije o relevantnim tržištima.

Nakon utvrđivanja i određivanja relevantnog tržišta, Agencija će, u skladu sa prikupljenim podacima i usvojenom Metodologijom za sprovođenje postupka analize relevantnog tržišta, procijeniti postoji li na konkretnom tržištu operator sa značajnom

tržišnom snagom koja mu omogućuje da se ponaša nezavisno od konkurencije, korisnika usluga i potrošača.

Pri procenjivanju da li operator ima značajnu tržišnu snagu, Agencija će, u skladu sa članom 40. Zakona, uzeti u obzir sledeće kriterijume:

- 1) tržišno učešće telekomunikacionog operatora na relevantnom tržištu i izmjene u strukturi u dužem vremenskom periodu;
- 2) prepreke za ulazak na relevantno tržište i uticaj potencijalne konkurencije na tom tržištu;
- 3) uticaj velikih korisnika na snagu operatora (kompenzaciona kupovna moć);
- 4) elastičnost tražnje;
- 5) trenutno stanje konkurencije na relevantnom tržištu;
- 6) tehnološka prednost i superiornost,
- 7) nivo razvijenosti prodajne i distributivne mreže;
- 8) stepen vertikalne integracije;
- 9) stepen diferencijacije usluga;
- 10) privilegovan pristup tržištima kapitala i finansijskim resursima;
- 11) da li kontroliše infrastrukturu, čiji se obim ne može lako udvostručiti,
- 12) povezanost usluga.

Agencija ocjenjuje da je za analizu ovog relevantnog tržišta od najveće važnosti analiza sledećih kriterijuma:

3.2. Tržišno učešće operatora na relevantnom tržištu

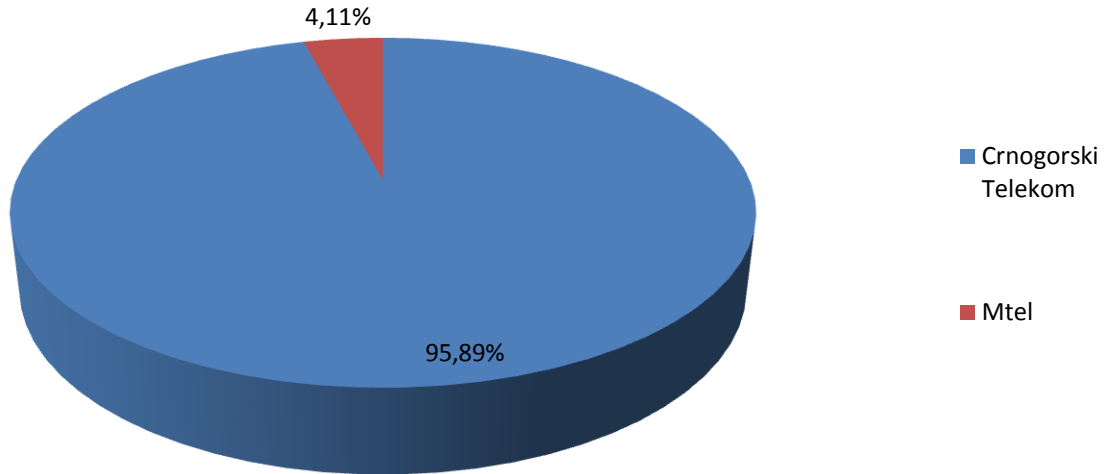
Tržišno učešće je mjerilo relativne veličine nekog operatora, odnosno pružaoca usluge na relevantnom tržištu, izračunato na način da se utvrdi procenat u kojem taj operator učestvuje u ukupnoj proizvodnji i/ili prodaji nekog proizvoda i/ili usluge na relevantnom tržištu u određenom vremenskom razdoblju.

Tržišni učešće se najčešće koristi kao indikator tržišne snage. Iako, u skladu sa Smjernicama Evropske komisije, visoko tržišno učešće nije sam po sebi dovoljna mjera kako bi se utvrdilo postojanje značajne tržišne snage na nekom relevantnom tržištu, malo je vjerovatno da će operator koji nema značajno tržišno učešće imati značajnu tržišnu snagu. Prema tome, operator čije tržišno učešće ne premašuje 25% vjerovatno neće imati značajnu tržišnu snagu na relevantnom tržištu i u skladu s tim, operator čije tržišno učešće premašuje 50% je sam po sebi, osim u izuzetnim okolnostima, dovoljan dokaz postojanja značajne tržišne snage.

Nadalje, možemo smatrati da operator na određenom tržištu ima značajno tržišno učešće ukoliko je isti stabilan kroz određeno vremensko razdoblje. S druge strane, promjenjivi tržišni udjeli pokazatelji su smanjivanja tržišne snage na relevantnom tržištu, a promjene u tržišnim učešćima ogledaju se u promjenama koje su vidljive kroz promjene u prihodu ili broju usluga, koje operator nudi na tržištu.

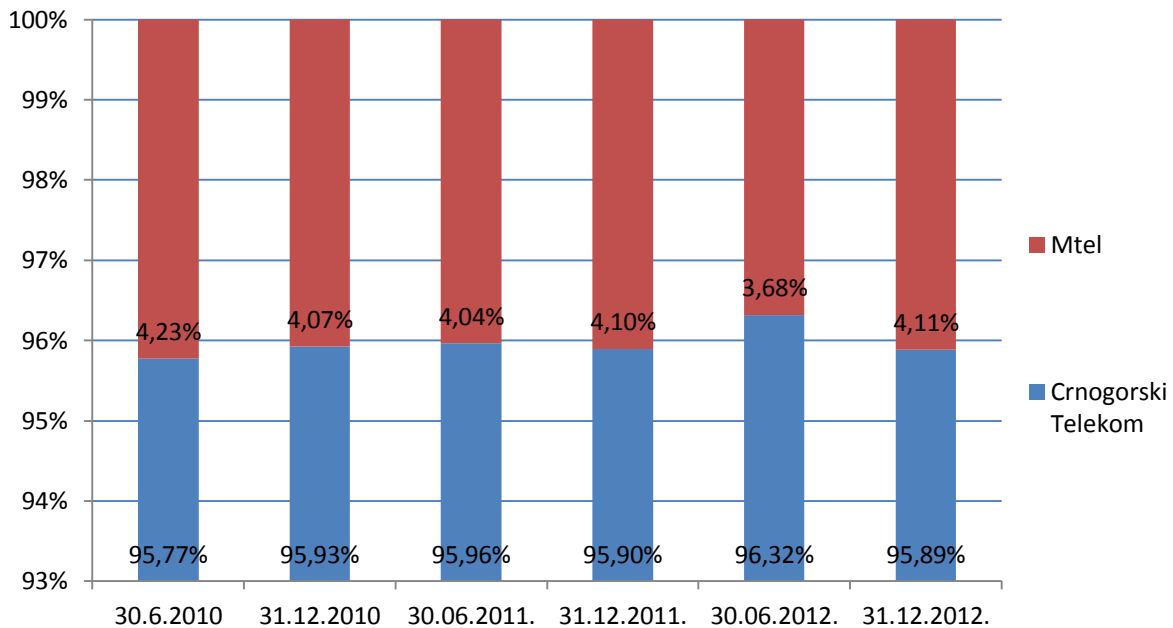
Obradom prikupljenih podataka, a uzimajući u obzir definiciju relevantnog tržišta, Agencija je izračunala zastupljenost različitih formi pristupa fiksnoj mreži na fiksnoj lokaciji.

Grafik br.9: Udjeli operatora na tržištu pristupa javnoj komunikacijskoj mreži

Kao što je prikazano na grafiku na kraju 2012. godine tržišno učešće Crnogorskog Telekom-a iznosilo je 95,89%, a Mtel-a 4,11%.

Grafik br.10: Udjeli operatora prema broju priključaka tokom analiziranog perioda

Do sredine 2007.godine na tržištu elektronskih komunikacionih usluga u Crnoj Gori uslugu pristupa javnoj komunikacionoj mreži na fiksnoj lokaciji fizičkim i pravnim licima nudio je jedino Crnogorski Telekom. Od početka komercijalnog rada Mtel je

povećavao WIMAX priključaka, pa samim tim i tržišno učešće, od 1,11% krajem 2007.godine do 3,59% krajem 2008.godine, što je i konstatovano u tekstu analize koja je obuhvata navedeni vremenski period. U vremenskom periodu koji je tretiran ovom analizom (2010.-2012.god.) Mtel je zadržao malo ali stabilno tržišno učešće od oko 4%.

3.3.Kontrola infrastrukture čiji se obim ne može lako replicirati

Kapitalna ulaganja potrebna za izgradnju i stavljanje u upotrebu pristupne mrežne infrastrukture izuzetno su visoka i zahtijevaju detaljno razrađene poslovne planove i razumno vrijeme povrata uloženi sredstava. Ulazak na tržište zahtijeva od novih operatora značajna ulaganja i to većinom u obliku nenadoknadivih troškova, koje operatori neće moći nadoknaditi u slučaju tržišnog neuspjeha i izlaska s tržišta.

Da bi krajnjim korisnicima mogao ponuditi uslugu pristupa, novi operator mora sam graditi pristupnu infrastrukturu do krajnjeg korisnika ili može koristiti pristupnu infrastrukturu drugog operatora. Gradnja sopstvene pristupne infrastrukture je otežana ne samo zbog visokih i većinom nenadoknadivih troškova ulaganja zbog potrebe kopanja i povlačenja distributivne telekomunikacione kanalizacije, već i zbog nemogućnosti dobijanja potrebnih dozvola za izgradnju sopstvene pristupne infrastrukture. Stoga, uzimajući u obzir geografsku pokrivenost pristupne mrežne infrastrukture Crnogorskog Telekom-a, kao i činjenicu da je ista izgrađivana tokom dugogodišnjeg razdoblja, repliciranje pristupne mrežne infrastrukture Crnogorskog Telekom-a nije ekonomski opravdano. Takođe, ulaganjima u pristupnu mrežu optičkih kablova Crnogorski Telekom će još više jačati svoju tržišnu poziciju, a što mu daje prednost nad potencijalnim operatorima.

Međutim, dostupnost veleprodajnih usluga, odnosno rješenja kao što su usluge izbora i predizbor operatora i veleprodajnog iznajmljivanja pretplatničkih linija značajno umanjuju barijere ulasku manjih alternativnih pružalaca usluga, koji imaju mogućnost ulaska na maloprodajno tržište fiksnog pristupa mreža a da za to nije preduslov izgradnja sopstvene infrastrukture.

Agencija smatra da ostvarivanje uslova u kojima će doći do ravnopravne infrastrukturne konkurencije, u vremenskom razdoblju na koje se odnosi ova analiza, nije moguće. Iz navedenog proizilazi da Crnogorski Telekom kontroliše infrastrukturu kod koje postoje

velike prepreke razvoju infrastrukturne konkurencije te se navedeno neće mijenjati u vremenskom razdoblju na koje se odnosi ova analiza, a što je, uz mjerilo tržišnog učešća, još jedan pokazatelj da je Crnogorski Telekom operator sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom tržištu obradenom ovim dokumentom.

3.4. Stepen vertikalne integracije

Vertikalna integracija podrazumijeva operatora koji je prisutan na više različitih, vertikalno povezanih, veleprodajnih i maloprodajnih tržišta.

Vertikalna integracija se, u skladu sa Smjericama Evropske komisije, tretira kao prenošenje značajne tržišne snage. Takvo prenošenje značajne tržišne snage je pokušaj istiskivanja konkurencije sa potencijalno konkurentskog tržišta ili samo ometanje konkurencije pri ulasku na tržište.

Crnogorski Telekom je vertikalno integrisani operator koji djeluje i na maloprodajnom i na veleprodajnom tržištu. Imajući u vidu da Crnogorski Telekom raspolaže mrežnom infrastrukturom na čitavom području Crne Gore, vertikalna integracija i kontrola nad infrastrukturom pružaju mu ključnu prednost u odnosu na konkurente na maloprodajnom nivou, a na veleprodajnom tržištu, u odsustvu regulacije, omogućavaju zloupotrebu značajne tržišne snage.

Crnogorski Telekom je, za razliku od ostalih operatora koji djeluju na tržištu, vertikalno integrirani operator koji, između ostalih, djeluje na tržištima veleprodajnog pristupa infrastrukturi na fiksnoj lokaciji i započinjanja (originacije) poziva iz javnih komunikacionih mreža koja se pruža na fiksnoj lokaciji, ali i na maloprodajnim tržištima pristupa javnoj komunikacionoj mreži na fiksnoj lokaciji i javno dostupnih telefonskih usluga poziva iz fiksne mreže.

U odsustvu regulacije, vertikalna integracija bi omogućila Crnogorskom Telekom-u prenošenje značajne tržišne snage koju ima na tržištu veleprodajnog (fizičkog) pristupa mrežnoj infrastrukturi na fiksnoj lokaciji na vertikalno povezano maloprodajno tržište pristupa javnoj komunikacionoj mreži na fiksnoj lokaciji. Takođe, Crnogorski Telekom bi, u odsustvu regulacije, mogao prenijeti značajnu tržišnu snagu koju ima na

veleprodajnom tržištu započinjanja (originacije) poziva iz javne komunikacione mreže na vertikalno povezano maloprodajno tržište javno dostupne telefonske usluge koja se pruža na fiksnoj lokaciji, čime bi potencijalnim alternativnim operatorima otežao pružanje konkurentnih maloprodajnih usluga.

3.5. Ekonomija obima i širine

Ekonomija obima (*eng. economies of scope*) nastaje smanjivanjem prosječnih proizvodnih troškova koje se može postići ako preduzeće proizvodi određeni broj usko povezanih proizvoda ili usluga.

Ekonomija obima podrazumijeva uštede na troškovima do kojih dolazi, u slučaju ovog relevantnog tržišta, korišćenjem iste mrežne infrastrukture za pružanje niza različitih maloprodajnih usluga. Crnogorski Telekom je razvio mrežu na cijeloj teritoriji i svojom prisutnošću na velikom broju tržišta dugi niz godina koristi prednosti ekonomije obima u većoj mjeri od ostalih operatora.

Shodno tome, ostali operatori, da bi konkurisali Crnogorskom Telekom-u, na način da i sami uživaju koristi od ekonomije obima, trebaju istovremeno ući na velik broj tržišta, što povećava njihove troškove ulaska koje neće biti u mogućnosti vratiti u trenutku kad odluče, ili budu prisiljeni, napustiti tržište. Na osnovu navedenog, postojanje ekonomije obima može predstavljati prepreku ulasku operatorima koji tek ulaze ili namjeravaju ući na tržište.

Ekonomija širine (*eng. economies of scale*) se odnosi na potencijalne prednosti operatora kroz horizontalnu integraciju u ponudi različitih proizvoda i usluga zajedno. Crnogorski Telekom A.D. je kroz godine razvio mrežu, pretežno fokusiranu na pružanje javno dostupne telefonske usluge u fiksnoj mreži, na koju nadograđuje druge tipove elektronskih komunikacionih usluga. Primjer triple play usluga su Extra Trio paket koji nudi Crnogorski Telekom uživa prednosti ekonomije širine pružajući povezane usluge korišćenjem istih mrežnih elemenata što mu omogućava optimizaciju troškova. Iako ekonomije obima i širine same po sebi ne znače prepreku konkurenciji ipak predstavljaju određenu prednost postojećeg operatora u odnosu na operatore koji

tek stupaju na tržište, a samim tim i još jedan dokaz postojanja značajne tržišne snage Crnogorskog Telekom-a.

Crnogorski Telekom je dugo godina bio jedini operator na području Crne Gore koji je pružao uslugu pristupa fiksnoj mreži krajnjim korisnicima i kao takav uživa prednosti ekonomije širine. Iz navedenog proizilazi da je jedinični trošak Crnogorskog Telekoma za pružanje usluge fiksnog pristupa niži od troška koji će za istu uslugu imati operator koji tek ulazi na tržište.

3.6. Kompenzaciona kupovna moć

Kod analize relevantnog tržišta na bazi ovog kriterijuma, razmatra se da li operator sa značajnom tržišnom snagom pruža usluge određenim grupama korisnika sa jakom ekonomskom pozicijom, koji vrše značajan uticaj na nivo konkurentnosti i onemogućavaju operatoru da se ponaša nezavisno od konkurencije i krajnjih korisnika.

Analizom ovog relevantnog tržišta Agencija je konstatovala nedostatak kompenzacione kupovne moći na tržištu, odnosno ne postoji korisnik koji može uticati na određivanje cijena Crnogorskog Telekoma-a.

3.7. Step en diferencijacije usluga

Visok step en diferencijacije ili heterogenosti usluga može da ima za rezultat veći step en lojalnosti korisnika i da indirektno ograničava konkurentske kompanije kod kreiranja sopstvenih paketa usluga. Operator sa značajnom tržišnom snagom na ovom tržištu može da uvodi integralne/kombinovane pakete usluga koji objedinjuju usluge ovog relevantnog tržišta i usluge ostalih relevantnih tržišta, i time limitira mogućnost konkurentskim kompanijama da ponude iste pakete usluga. Takve konkurentske prednosti mogu biti relevantne kod procjene statusa značajne tržišne snage na relevantnom tržištu. Na tržištu elektronskih komunikacija se nude različiti kombinovane pakete usluga koje prema svojim karakteristikama i namjeni zadovoljavaju različite potrebe krajnjih korisnika a pripadaju različitim relevantnim tržištima. Na primjer, usluge prenosa govora, prenosa podataka i prenosa radio

difuznih signala predstavljaju tri različite usluge koje zadovoljavaju različite potrebe krajnjih korisnika a obezbjeđuju se sa različitih relevantnih tržišta.

Ova situacija je rezultat finansijske stabilnosti operatora koja mu omogućava da investira u nove tehnologije koje iziskuju značajna finansijska sredstva i čime ostvaruje konkurentsku prednost na relevantnom tržištu. Obezbeđivanjem tri različite usluge u okviru jedinstvenog paketa krajnji korisnik ima percepciju da koristi jedinstvenu uslugu koju plaća u okviru mjesečne pretplate. Integralnom ponudom više usluga u okviru jednog paketa Crnogorski Telekom vrši prenošenje značajne tržišne snage sa relevantnog tržišta na kojem ima značajnu tržišnu snagu na drugo tržište. Istovremeno, za nove učesnike ovo može predstavljati značajnu barijeru za ulazak na relevantnom tržištu.

Stoga, Crnogorski Telekom, kao operator koji ima značajnu tržišnu snagu na ovom relevantnom tržištu, ograničava i narušava konkurenciju na tom tržištu ili na drugom tržištu gdje sprovodi tzv. horizontalno prenošenje značajne tržišne snage, kao i onemogućava uvođenje potencijalne konkurencije na relevantno tržište.

3.8. Zaključak Agencije o statusu operatora sa značajnom tržišnom snagom

Na osnovu sprovedene analize, Agencija je utvrdila da na relevantnom tržištu pristupa fiksnoj mreži na fiksnoj lokaciji ne postoji efikasna konkurencija.

Postojanje značajne tržišne snage Crnogorskog Telekoma Agencija je utvrdila na osnovu visokog tržišnog učešća koji je stabilan u posmatranom periodu i faza u razvoju tržišta, kao i analizom drugih kriterijuma, kao što su: kontrola infrastrukture čiji se obim ne može lako replicirati, nedostatak kompenzacione kupovne moći, ekonomije obima, ekonomije širine i stepen vertikalne integracije.

Na osnovu svega navedenog, Agencija zaključuje da upotreba drugih kriterijuma u procjenjivanju da li operator ima značajnu tržišnu snagu na relevantnom tržištu nema značaj i ne bi mogla dati drugi rezultat o statusu značajne tržišne snage.

4. Prepreke razvoju konkurencije

Agencija je sagledala sve potencijalne prepreke razvoju tržišne konkurencije, koje bi, u odsustvu ex ante regulacije, mogle negativno uticati na interese krajnjeg korisnika. Time je omogućeno određivanje regulatornih obaveza koje će, saglasno članu 43 stav 2, najefikasnije ukloniti uočene prepreke i zaštititi interese krajnjih korisnika.

Agencija smatra preprekom razvoju tržišne konkurencije svako ponašanje operatora sa značajnom tržišnom snagom koje je usmjereno na izbacivanje postojećih konkurenata s tržišta, sprečavanje ulaska na tržište novim konkurentima ili svako postupanje suprotno interesima krajnjih korisnika¹².

S obzirom da postupak određivanja regulatornih obaveza, definisan novim regulatornim okvirom Evropske Unije i Zakonom o elektronskim komunikacijama, ne podrazumijeva da se zloupotreba statusa značajne tržišne snage stvarno desila, to će Agencija svaku prepreku smatrati za moguću pod određenim okolnostima. Takođe, Agencija smatra da regulatorne obaveze treba da imaju preventivno dejstvo i da, iako u skladu sa evropskom praksom, treba da su primjerene nacionalnim specifičnostima.

Shodno dokumentu ERG (06) 33, regulatorna praksa prepoznaje 27 uobičajenih prepreka razvoju tržišne konkurencije, zasnovanih na iskustvima regulatornih tijela, pri čemu regulatorna tijela imaju slobodu da prepoznaju moguće prepreke specifične za određenu državu koje su van tog okvira. Ovih 27 uobičajenih prepreka imaju svoju tržišnu i uzročno posledičnu dimenziju, a ogledaju se kroz:

1. Prenošenje značajne tržišne snage operatora sa značajnom tržišnom snagom sa tržišta na kojem ima značajnu tržišnu snagu na susjedno vertikalno ili horizontalno tržište;

¹² *Revised ERG Common Position on the approach to appropriate remedies in the ECNS regulatory framework*, Final Version May 2006, ERG (06)33

2. Različita postupanja operatora sa značajnom tržišnom snagom, koja isti koriste kao sredstvo za zadržavanje statusa značajne tržišne snage (jačanje prepreka ulasku na određeno tržište);
3. Postupanja koja se mogu svesti pod pojam "tipičnog monopolskog ponašanja" (*textbook monopoly behaviour*).

Prepoznavanje mogućih prepreka razvoju tržišne konkurencije je bitno zbog mogućnosti preventivnog djelovanja na svako postupanje koje je nije u skladu sa efikasnom tržišnom konkurencijom i interesima krajnjih korisnika. Preventivno djelovanje se realizuje putem izbora adekvatnih regulatornih obaveza, koje će najbolje riješiti prepoznate prepreke razvoju konkurencije na relevantnom tržištu.

Naime, prema mišljenju Agencije, uzrok značajne tržišne snage operatora ukazuje na postojanje prepreka tržišne konkurencije u odsustvu regulacije, pa bi blagovremeno nametanje regulatornih obaveza spriječilo prenošenje značajne tržišne snage na susjedna tržišta i povećanje prepreka ulasku na tržište. Time bi se pospješio ulazak na tržište i razvoj konkurencije. Ukoliko je na tržištu mala vjerovatnoća ulaska novih operatora uslijed prednosti prvog operatora, regulatorno tijelo je u obavezi da zaštiti interese krajnjih korisnika i pospješi efikasnost operatora sa značajnom tržišnom snagom.

S tim u vezi Agencija će, u cilju sagledavanja ukupnog ambijenta na tržištu i utvrđivanja uzroka značajne tržišne snage operatora, definisati moguće strukturalne i regulatorne prepreke, kako bi bila u mogućnosti da nametne adekvatne regulatorne obaveze operatoru sa značajnom tržišnom snagom.

Takođe, na tržištima gdje je ulazak na tržište novih operatora malo vjerovatan i gdje tržišna snaga ostaje nepromjenjiva zbog prednosti prvog ulaska na tržište (*first mover advantage*), Agencija mora zaštititi korisnike od postupanja suprotno njihovim interesima i neefikasnosti operatora sa značajnom tržišnom snagom.

4.1 Tržišna dimenzija prepreka razvoju konkurencije

U regulatornoj praksi su, shodno tržišnoj dimenziji, poznata četiri slučaja, i to:

1. Vertikalno prenošenje značajne tržišne snage,

2. Horizontalno prenošenje značajne tržišne snage,
3. Značajna tržišna snaga na pojedinom/jednom tržištu,
4. Završavanje (terminacija) poziva.

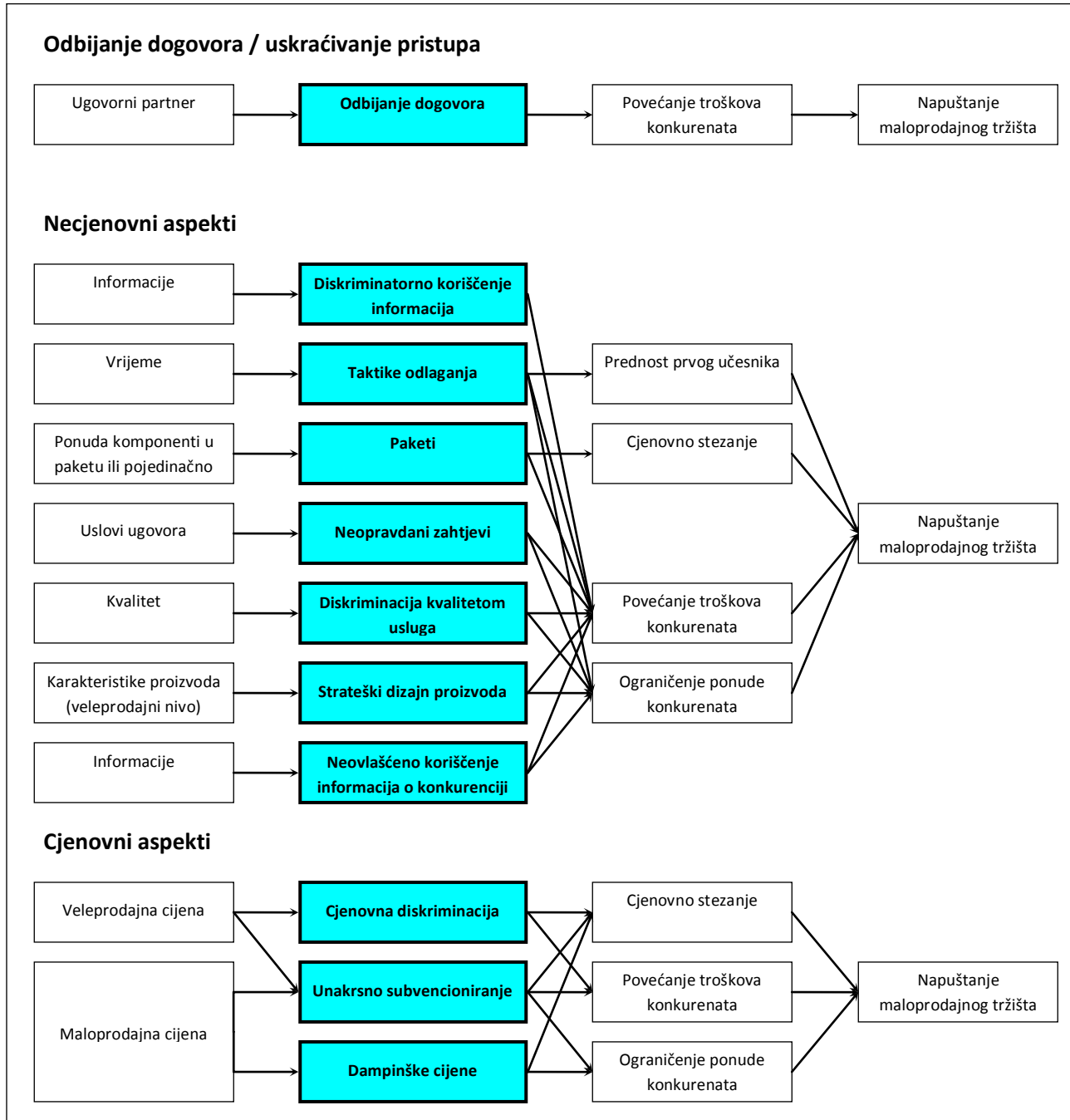
4.1.1 Vertikalno prenošenje značajne tržišne snage

Vertikalno prenošenje značajne tržišne snage, koje se odnosi na operatora koji je prisutan na veleprodajnom i srodnom vertikalno povezanom maloprodajnom tržištu¹³. Operator sa značajnom tržišnom snagom na određenom veleprodajnom tržištu nudi određene veleprodajne usluge, koje su neophodne za pružanje usluge na srodnom vertikalno povezanom maloprodajnom tržištu. Ukoliko se radi o operatoru koji ima značajnu tržišnu snagu, on može pokušati da tu tržišnu snagu prebaci sa veleprodajnog na maloprodajno tržište, čime bi sebi obezbijedio povoljan status na oba tržišta.

Regulatorna praksa u zemljama Evropske Unije prepoznaje 11 tipičnih postupanja koji se mogu podvesti pod vertikalno prenošenje značajne tržišne snage operatora:

- Odbijanje odgovora/uskraćivanje pristupa
- Diskriminirajuće korišćenje informacija ili uskraćivanje informacija
- Taktike odgađanja
- Integralni/kombinovani paketi usluga
- Nerazumni/neopravdani zahtjevi
- Diskriminacija kvalitetom usluga
- Strateški dizajn proizvoda
- Neopravdano korišćenje informacija o konkurentima
- Diskriminacija na cjenovnoj osnovi
- Unakrsno subvencioniranje
- Predatorske cijene.

¹³ Operator sa značajnom tržišnom snagom može biti prisutan i na dva srodna vertikalno povezana veleprodajna tržišta

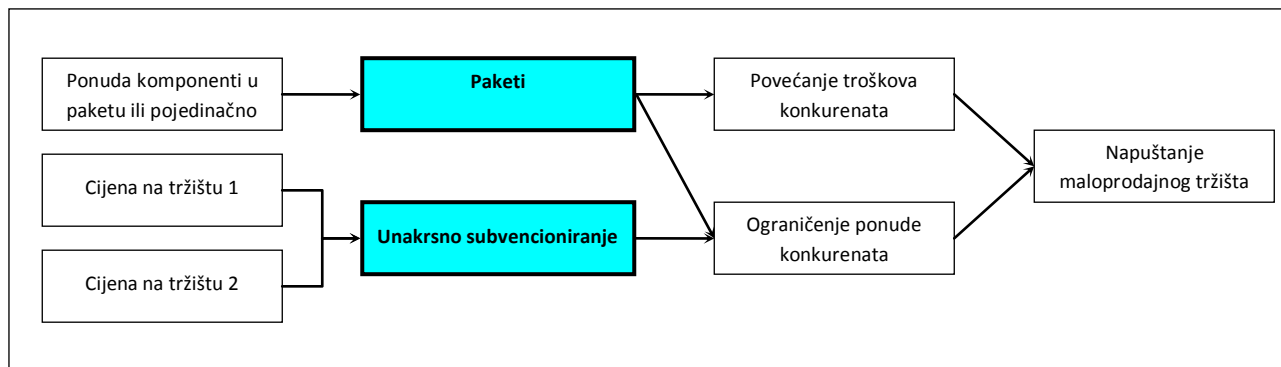

4.1.2 Horizontalno prenošenje značajne tržišne snage

Horizontalno prenošenje značajne tržišne snage, koje se odnosi na operatora koji posluje na različitim tržištima koja nisu vertikalno povezana i ima status značajne tržišne snage na jednom od njih. Pod određenim okolnostima, operator može pokušati prenijeti značajnu tržišnu snagu s jednog tržišta na kojem ima status značajne tržišne snage, na drugo, potencijalno konkurentno tržište. Horizontalno prenošenje se može realizovati između maloprodajnih, veleprodajnih ili između maloprodajnog i veleprodajnog tržišta, koji nisu vertikalno povezani.

Regulatorna praksa u zemljama Evropske Unije prepoznaje dva tipična postupanja koji se mogu podvesti pod horizontalno prenošenje značajne tržišne snage operatora:

- Integralni/kombinovani paketi usluga;
- Unakrsno subvencioniranje.

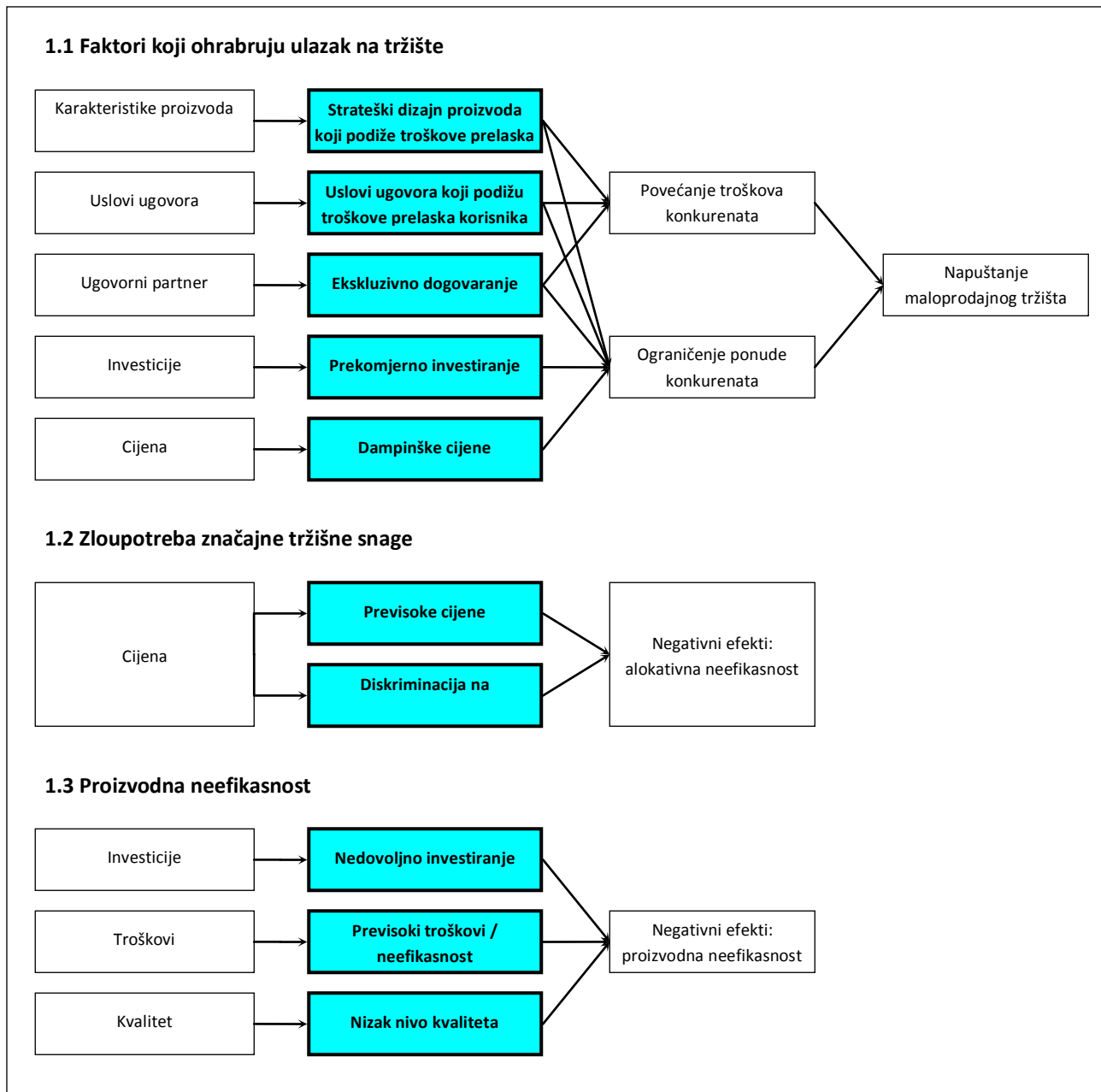

4.1.3 Značajna tržišna snaga na pojedinom/jednom tržištu

Značajna tržišna snaga na pojedinom/jednom tržištu se odnosi kako na veleprodajno, tako i na maloprodajno tržište, pri čemu operator sa značajnom tržišnom snagom može tipičnim monopolskim ponašanjem i raznim postupcima pojačati prepreke ulasku na navedeno tržište u cilju obezbjeđivanja pozicije i značajne tržišne snage. Svi navedeni postupci u krajnjem utiču na interese krajnjih korisnika.

Regulatorna praksa u zemljama Evropske Unije prepoznaje deset tipičnih postupanja operatora sa značajnom tržišnom snagom na pojedinom tržištu:

- Strateški dizajn proizvoda;
- Ugovorni uslovi koji uvećavaju troškove prelaska korisnika;
- Ekskluzivni dogovor(i);
- Prekomjerna ulaganja;
- Predatorske cijene;
- Previsoke cijene;
- Diskriminacija na cjenovnoj osnovi;
- Nedovoljna ulaganja;
- Previsoki troškovi/neefikasnost;
- Nizak kvalitet usluge.

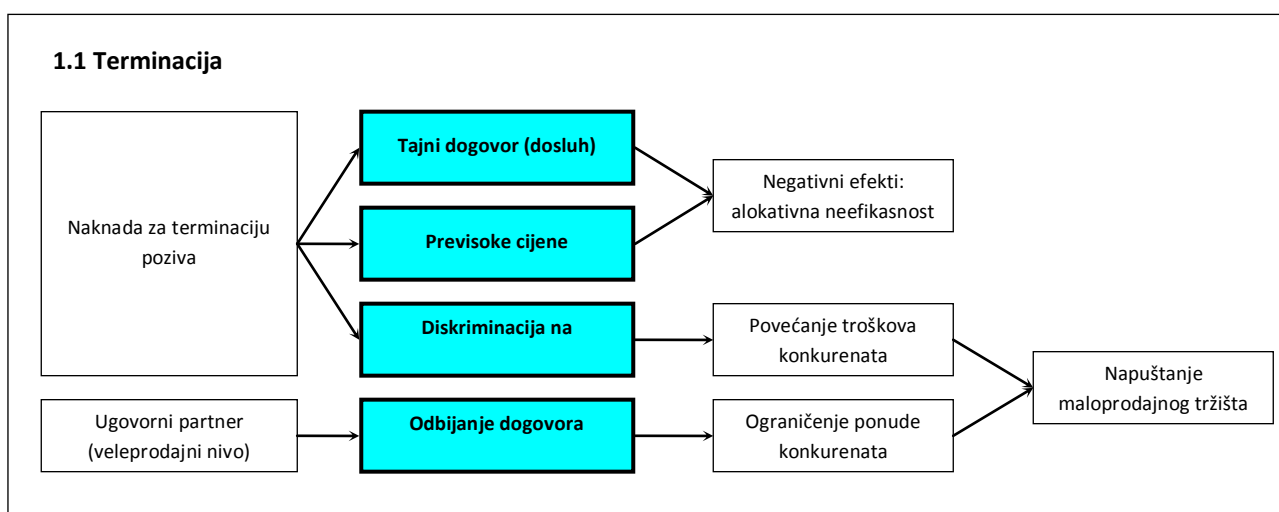

Završavanje (terminacija) poziva odnosi se na situaciju dvostranog pristupa (tzv. *two-way access*), pri kome dvije ili više mreža pružaju istu uslugu, pa da bi krajnji korisnici različitih mreža imali međusobnu komunikaciju, potrebno je izvršiti povezivanje mreža. U cilju međusobnog povezivanja operatori pojedinih mreža dogovore veleprodajne

uslove, pa se nakon toga postavljaju cijene na maloprodajnom nivou, na kojem ove mreže mogu ali i ne moraju biti konkurenti.

Regulatorna praksa u zemljama Evropske Unije prepoznaje četiri tipična postupanja operatora sa značajnom tržišnom snagom:

- Prećutni sporazum(i),
- Previsoke cijene,
- Diskriminacija na cjenovnoj osnovi,
- Odbijanje dogovora/uskraćivanje povezivanja mreža (interkonekcije).
-

4.2 Uzročno posledična dimenzija prepreka razvoju tržišne konkurencije

Prepreka razvoju tržišne konkurencije, koja se ogledaju u određenom ponašanju operatora sa značajnom tržišnom snagom, ima uvijek određeni cilj i ogleda se u posledicama na tržištu. Uzročno posledična dimenzija prepreka pomaže pri dinamičkom sagledavanju tržišne konkurencije i postupanja operatora sa značajnom tržišnom snagom. Regulatorna praksa prepoznaje uzročno posledičnu dimenziju kroz elemente:

- Strateške promjenljive: cijena, kvalitet, vrijeme, informacije,...
- Postupanje: cjenovna diskriminacija, diskriminacija kvalitetom, taktike odgađanja, skrivanje/uskraćivanje informacija,...
- Posledice: povećanje troškova direktnih konkurenata, smajivanje prodaje direktnih konkurenata, istiskivanje cijene, sprečavanje ulaska/izlaska s tržišta (*eng. foreclosure*).

4.2.1. Prepreke razvoju konkurencije na tržištu pristupa javnoj telefonskoj mreži na fiksnoj lokaciji

U ovom poglavlju Agencija će analizirati i detaljno obrazložiti moguće prepreke razvoju konkurencije koje se u odsustvu regulacije, a u vremenskom razdoblju na koje se odnosi analiza, mogu pojaviti na relevantnom tržištu pristupa javnoj telefonskoj mreži na fiksnoj lokaciji. Prepreke razvoju konkurencije proizilaze iz sposobnosti ili namjere operatora da na tržištu iskoristi svoje veliko tržišno učešće.

U odsustvu ex ante regulacije operatori sa značajnom tržišnom snagom obično imaju visoko tržišno učešće na tržištu pristupa javnoj fiksnoj telefonskoj mreži. Alternativni operatori jedino mogu da obezbijede uslugu pristupa fiksnoj mreži putem usluge razvezivanja lokalne petlje. Odbijanje pristupa i isključivanje potencijalne konkurencije sa tržišta je glavna prepreka razvoju konkurencije u ovom segmentu. Drugim riječima, u odsustvu ex ante regulacije i nametnute regulatorne obaveze obezbjeđenja pristupa putem usluge razvezane lokalne petlje, jedino operatori koji posjeduju sopstvenu pristupnu mrežu imaju mogućnost odbijanja usluge pristupa javnoj fiksnoj telefonskoj mreži.

Sa druge strane, Agencija uviđa neophodnost velikih investicija za obezbjeđenje usluge zajedničkog ili potpuno razvezanog pristupa lokalnoj petlji, zbog čega nije realno očekivati razvoj konkurencije u većem opsegu do sledeće analize ovog relevantnog tržišta.

Agencija ističe sledeće tipove prepreka razvoju konkurencije koji se mogu javiti na tržištu pristupa fiksnoj mreži sa fiksne lokacije:

4.2.2. Vertikalno prenošenje značajne tržišne snage

Operator sa značajnom tržišnom snagom ima potencijalnu mogućnost da utiče na širok raspon parametara konkurentnosti, uključujući cijene, inovativnost, kvalitet usluge i sl. Pored toga, operator sa značajnom tržišnom snagom može, putem veleprodajne usluge, pokušati izvršiti prenošenje tržišne snage sa tržišta na kojem ima status značajne tržišne snage na potencijalno konkurentno maloprodajno tržište. Vertikalno prenošenje značajne tržišne snage se odnosi na situaciju u kojoj je operator prisutan na više različitih tržišta, odnosno na veleprodajnom i srodnom vertikalno povezanom maloprodajnom tržištu.

U slučaju maloprodajnog tržišta pristupa fiksnoj telefonskoj mreži Crnogorski Telekom je vertikalno integrisani operator koji ima kontrolu nad veleprodajnim inputima koji su neophodni potencijalnim konkurentima za pružanje usluge pristupa, te samim tim je u poziciji da kontroliše te inpute i da utiče na konkurentske uslove na maloprodajnom tržištu.

Agencija je aktuelne i potencijalne forme vertikalnog prenošenja značajne tržišne snage podijelila u sledeće tri kategorije:

- uskraćivanje pristupa;
- prenošenje značajne tržišne snage na ne-cjenovnoj osnovi ;
- prenošenje značajne tržišne snage na cjenovnoj osnovi.

4.2.2.1 Uskraćivanje pristupa

U evropskoj sudskoj praksi odbijanje dogovora/uskraćivanje pristupa se ne odnosi samo na situaciju u kojoj operator sa značajnom tržišnom snagom u potpunosti odbija pružiti/ponuditi veleprodajnu uslugu, nego i na situaciju u kojoj je operator sa značajnom tržišnom snagom spreman ponuditi uslugu, ali pod nerazumnim/neopravdanim uslovima.

Na tržištu koje je obrađeno ovim dokumentom izvor značajne tržišne snage Crnogorskog Telekom-a je široko razvijena pristupna mreža i veliki broj preplatnika.

Crnogorski Telekom je vertikalno integrisani operator koji kontroliše veleprodajne inpute koji su neophodni potencijalnim konkurentima za pružanje usluge pristupa.

Crnogorski Telekom može vršiti vertikalno prenošenje značajne tržišne snage na način da odbije dogovor ili uskrati pristup potencijalnoj konkurenciji njegovom maloprodajnom dijelu ili povezanim društvima. Navedeno uskraćivanje dovodi do otežanog daljeg razvoja efikasne konkurencije na maloprodajnom tržištu, s obzirom da ostali operatori koji krajnjem korisniku nude javno dostupnu telefonsku uslugu putem usluge predodabira operatora, nisu u mogućnosti ponuditi i uslugu pristupa, odnosno ispostaviti jedan račun za obje usluge, kao što to svojim korisnicima nudi i ispostavlja Crnogorski Telekom.

Takvim ponašanjem bi Crnogorski Telekom u odsustvu regulacije, potencijalno kreirao antikonkurentsku praksu. Visoko tržišno učešće Crnogorskog Telekoma na relevantnom tržištu koje je predmet ove analize, odsustvo drugih faktora koji bi ograničili tržišnu snagu u relevantnom periodu, ukazuju na trajnije prisustvo prepreka razvoju konkurencije na ovom tržištu.

4.2.2.2 Prenošnje značajne tržišne snage na ne-cjenovnoj osnovi

Oblici diskriminacije koji nisu povezani s cijenama, a koji se mogu pojaviti na tržištu, također, direktno utiču na podizanje troškova konkurencije odnosno mogu ostale operatore dovesti u nepovoljan položaj, i u krajnjem ih prisiliti da prestanu nuditi svoje usluge na tržištu. Agencija smatra da bi Crnogorski Telekom mogao diskriminisati ostale operatore na tržištu kvalitetom usluga i to na način da nudi veleprodajnu uslugu koja je neophodna za pružanje kompletne maloprodajne usluge, a koja je kvalitetom lošija od usluge koju nudi svom maloprodajnom dijelu ili povezanim društvima. Postoji mogućnost da u slučaju pada mreže ili problema u mreži, Crnogorski Telekom kod pružanja usluge pristupa daje prioritet sopstvenim korisnicima na štetu maloprodajnih korisnika drugih operatora. Ovakvo ponašanje dovodi do situacije da postojeći ili potencijalni konkurent gubi povjerenje krajnjih korisnika.

Strategija prenošenja značajne tržišne snage na ne-cjenovnoj osnovi uključuje diskriminaciju kvalitetom, taktike odgađanja, skrivanje/uskraćivanje informacija, istiskivanje cijena, nametanje neopravdanih ugovornih obaveza alternativnim operatorima i sl.

Taktike odgađanja se odnose na situacije u kojima operator sa značajnom tržišnom snagom ne odbija pružanje pripadajuće veleprodajne usluge, ali istu pruža sa zakašnjenjem u odnosu na svoj maloprodajni dio (sopstvene potrebe) ili povezana društva, te na taj način dovodi postojeće i potencijalne konkurente u neravnotežan položaj na vertikalno povezanom maloprodajnom tržištu, budući da im je ta veleprodajna usluga neophodna za pružanje usluga krajnjim korisnicima.

Neopravdani zahtjevi se odnose na sve uslove koji se odnose na pružanje određene veleprodajne usluge, a koji nisu neophodni za pružanje iste. Takvi zahtjevi neopravdano povećavaju troškove i oduzimaju vrijeme postojećih i potencijalnih konkurenata koji koriste navedenu veleprodajnu uslugu kako bi pružali usluge na povezanom maloprodajnom tržištu.

U slučaju neopravdanog korišćenja informacija o konkurentima riječ je o postupcima operatora sa značajnom tržišnom snagom u kojima koristi podatke koje mu u okviru pružanja veleprodajnih usluga daju postojeći ili potencijalni konkurenti na veleprodajnom i maloprodajnom nivou i korišćenju istih kako bi se povećali troškovi konkurenata ili smanjila margina između cijena na vertikalno povezanom veleprodajnom i maloprodajnom tržištu.

Agencija smatra da bi Crnogorski Telekom, kao operator sa značajnom tržišnom snagom i vertikalno integrisani operator, u odsustvu regulacije, operatorima koji koriste ili namjeravaju koristiti veleprodajnu uslugu pristupa, mogao uskraćivati važne informacije, na način da istima ne bi pružao jednako detaljne informacije kao i svom maloprodajnom dijelu ili povezanim društvima, i/ili potrebne informacije ne bi pružao u vremenu u kojem bi operator korisnik navedene veleprodajne usluge mogao reagovati na povezanom maloprodajnom tržištu i konkurisati njegovom maloprodajnom dijelu ili povezanim društvima koji raspolažu potrebnom informacijom.

4.2.2.3 Prenošnje značajne tržišne snage na cjenovnoj osnovi.

Jedna od formi prenošenja značajne tržišne snage na cjenovnoj osnovi je praksa unakrsnog subvencioniranja. Unakrsno subvencioniranje se može konstatovati u situaciji kada operator elektronskih komunikacija vrši subvencionisanje rashoda od pružanja usluga na jednom tržištu prihodima od pružanja usluga na drugom tržištu. Okolnost da operator elektronskih komunikacija može utvrđivati cijene nekih usluga iznad nivoa troškova pružanja te usluge je indikacija da operator ima značajnu tržišnu snagu na tom relevantnom tržištu. Unakrsno subvencioniranje je stoga pokušaj operatora da izvrši prenošenje značajne tržišne snage sa jednog tržišta na drugo.

4.3. Horizontalno prenošenje značajne tržišne snage

U regulatornoj praksi su prepoznate dvije prepreke razviju konkurencije na tržištu a koje se odnose na horizontalno prenošenje značajne tržišne snage, i to: grupisanje/vezivanje usluga i unakrsno subvencionisanje.

Grupisanje/vezivanje usluga odnosi se na situaciju kada operator sa značajnom tržišnom snagom grupiše/veže usluge sa dva horizontalno povezana tržišta na način da uslugu s tržišta na kojem ima značajnu tržišnu snagu i slabu konkurenciju grupiše/veže sa uslugom sa tržišta gdje je konkurencija veća ili bi u kratkom razdoblju mogla postati veća. Ako je cijena grupisanih/vezanih usluga ispod troška, a naročito ako drugi operatori ne mogu ponuditi slične vezane usluge, ovakvo postupanje operatora sa značajnom tržišnom snagom može dovesti do smanjene potražnje za uslugama drugih operatora od strane krajnjih korisnika, te na taj način smanjiti prihode operatora. Takođe, grupisanje/vezivanje usluga operatora sa značajnom tržišnom snagom može povećati troškove ulaska novim operatorima na maloprodajno tržište, ali jednako tako može povećati troškove i postojećim operatorima i prisiliti ih da napuste tržište.

U odsustvu regulacije, Crnogorski Telekom bi mogao grupisati/vezati uslugu pristupa javnoj komunikacionoj mreži na fiksnoj lokaciji s određenim brojem minuta poziva. S obzirom da ima najbolje razvijenu pristupnu mrežu iz kog razloga na tržištu pristupa nema jaku konkurenciju, Crnogorski Telekom bi mogao vezati uslugu pristupa sa pozivima koji predstavljaju uslugu s horizontalno povezanog maloprodajnog tržišta i na taj način smanjiti efikasnu tržišnu konkurenciju, s obzirom da drugi operatori krajnjim korisnicima većinom mogu ponuditi samo usluge poziva. Radi jednostavnosti i smanjenja troškova, krajnji korisnici se sve više odlučuju za korišćenje vezanih usluga. te bi iz tog razloga operatori koji ne mogu ponuditi vezane usluge mogli izgubiti postojeće korisnike.

Agencija smatra da bi Crnogorski Telekom, u odsustvu regulacije, kao operator koji je prisutan na puno različitih tržišta mogao početi nuditi krajnjim korisnicima razne oblike vezanih usluga koje bi uključivale regulisane i neregulisane usluge. Prije svega, tu se misli na pakete usluga koji krajnjim korisnicima u isto vrijeme omogućuju pristup fiksnoj i mobilnoj javnoj komunikacionoj mreži, kao i pristup širokopojasnom internetu. Ovakvi paketi usluga bi mogli biti dobro prihvaćeni od strane krajnjih korisnika, te bi u slučaju nuđenja takvih paketa ispod troška, kao i činjenice da većina drugih operatora ne može ponuditi slične pakete, operator sa značajnom tržišnom snagom na tržištu pristupa javnoj komunikacionoj mreži na fiksnoj lokaciji mogao prenijeti značajnu tržišnu snagu s ovog tržišta na druga maloprodajna tržišta, te na taj način dovesti konkurenciju u nepovoljan položaj.

Isto tako, u odsustvu regulacije Crnogorski Telekom bi mogao uslugu pristupa javnoj komunikacionoj mreži na fiksnoj lokaciji vezati s nekom uslugom koja se korisnicima već nudi ili će se tek nuditi na tržištu na način da uslugu pristupa postavi kao uslov za tu drugu uslugu.

Slično kao kod vertikalnog prenošenja značajne tržišne snage, **unakrsno subvencioniranje** se može dogoditi i na dva vertikalno nepovezana tržišta. U ovom slučaju, operator sa značajnom tržišnom snagom, postavljajući cijene usluga sa tržišta na kojem ima veću konkurenciju ispod troška, može pokušati izbaciti svoje konkurente s tržišta, dok bi gubitke s tog tržišta pokušao nadoknaditi na tržištu na kojem ima status operatora sa značajnom tržišnom snagom.

Takvo postupanje Crnogorskog Telekom-a dovelo bi do predatorskih cijena na određenim tržištima, te bi natjeralo operatore koji učestvuju na tim tržištima da trpe gubitke, a što bi ih u krajnjem moglo natjerati i da napuste tržište. S druge strane, Crnogorski Telekom bi bio u mogućnosti prenijeti značajnu tržišnu snagu s jednog maloprodajnog tržišta na horizontalno povezano tržište i jačati svoj tržišni položaj, a što bi imalo negativne učinke na tržišnu konkurenciju.

5. Procjena efekata implementacije ranije propisanih regulatornih obaveza

5.1. Pravni osnov

Agencija, shodno članu 50. Zakona o elektronskim komunikacijama, rješenjem kojim je određen operator sa značajnom tržišnom snagom na određenom maloprodajnom tržištu, može narediti preduzimanje mjera povezanih sa regulacijom maloprodajnih usluga, ako na osnovu tržišnih analiza utvrdi da relevantno tržište usluga namijenjenih krajnjim korisnicima nije dovoljno konkurentno.

Nadalje, u skladu sa članom 50 stav 2 ZEK-a mjere regulacije maloprodajnih usluga naređuju se samo ako se ocijeni da se nametanjem svih raspoloživih mjera, na osnovu čl. 44, 45, 46, 47, 48, 49 ZEK-a, ne bi ostvarili željeni ciljevi ili ako već naređene mjere nijesu postigle željene ciljeve.

Agencija je operatoru na ovom relevantnom tržištu propisala regulatorne obaveze, na bazi konstatovanih aktuelnih i potencijalnih prepreka razvoju tržišne konkurencije na relevantnom tržištu i procjene da se nametanjem svih raspoloživih mjera ne bi ostvarili željeni ciljevi, koje su se odnosile na razdoblje do sledeće analize tržišta. Sada Agencija tokom ponovnog postupka ili drugog kruga analize, u skladu sa stavom 3. i 4. člana 43 ZEK-a, ovog maloprodajnog relevantnog tržišta pristupa procjeni i "dokazivanju da naređene mjere na veleprodajnom nivou nijesu postigle željene ciljeve". U skladu sa članom 50 stav 2 ZEK-a, koji predviđa procjenu efekata regulatornih mjera na veleprodajnom nivou koje se propisuju sa ciljem povećanja stepena efikasnosti konkurencije na maloprodajnom nivou i iste se mogu ukinuti saglasno članu 43 stav 4. i 5. ZEK-a tj kada se utvrdi prisustvo efikasne konkurencije ili odsustvo operatora sa značajnom tržišnom snagom na određenom maloprodajnom tržištu.

5.2. Važeće regulatorne obaveze

Nakon sprovedenog prvog kruga analize relevantnog tržišta pristupa javnoj telefonskoj mreži na fiksnoj lokaciji za fizička i pravna lica, Agencija je utvrdila da relevantno tržište nije efikasno konkurentno, odnosno da Crnogorski Telekom ima

poziciju operatora sa značajnom tržišnom snagom na ovom relevantnom tržištu. Imajući u vidu u postupku analize, identifikovane aktuelne i potencijalne prepreke razvoju konkurencije, koje se odnose na vertikalno i horizontalno prenošenje značajne tržišne snage, Agencija je rješenjem od 12.11.2010.godine propisala Crnogorskom Telekom-u regulatorne obaveze na veleprodajnom i maloprodajnom nivou. Saglasno *Eksplanatornom memorandumu*¹⁴, a imajući u vidu ciljeve promovisanja investicija i inovacija, zaštite interesa krajnjih korisnika i daljeg podsticanja konkurentnosti na maloprodajnom tržištu pristupa mreži, Agencija je najprije propisala obaveze na veleprodajnom nivou i nakon procjene da iste nijesu dovoljne u cilju otklanjanja ili ograničavanja prepreka razvoju konkurencije i u cilju ograničavanja aktuelne i potencijalne aktivnosti zloupotrebe od strane operatora sa značajnom tržišnom snagom na maloprodajnom nivou.

Crnogorskom Telekom-u kao operatoru sa značajnom tržišnom snagom na ovom relevantnom tržištu kao jedna od veleprodajnih regulatornih obaveza propisana je:

1) Obaveza mogućnosti usluge izbora/predizbora operatora sa sledećim pratećim obavezama:

- obaveza transparentnosti,
- obaveza nediskriminatornosti,
- obaveza nadzora cijena i
- obaveza vođenja odvojenih računovodstvenih evidencija.

Crnogorski Telekom a.d. je shodno obavezama transparentnosti i nediskriminatornosti, objavio Referentnu interkonekcionu ponudu u februaru 2011.godine. Ovom referentnom ponudom definisao je uslove pružanja i cijene usluga izbora i predizbora operatora. Agencija je u julu 2011.godine donijela Rješenje o izmjena referentne interkonekcionne ponude za fiksnu mrežu, kojim je Crnogorskom Telekomu naloženo da u roku od 15 dana uskladi tekst referentne interkonekcionne ponude. Crnogorski Telekom je u svojoj Referentnoj ponudi objavio uslove pružanja ovih veleprodajnih usluga. Crnogorski Telekom je u obavezi da troškovno formira cijene za operatorski

¹⁴ EXPLANATORY NOTE- Accompanying document to the Commission Recommendation on Relevant Product and Service Markets within the electronic communications sector susceptible to ex ante regulation in accordance with Directive 2002/21/EC of the European Parliament and of the Council on a common regulatory framework for electronic communications networks and services

pristup i interkonekciju u vezi sa izborom i predizborom operatora. Crnogorski Telekom trenutno nudi uslugu polaznih poziva putem servisa izbora operatora alternativnim operatorima: IP Mont Podgorica, VOIP Telekom Podgorica i Prontobel Budva. Uzimajući u obzir činjenicu da i dalje najveći broj krajnjih korisnika pristup javnoj komunikacijskoj mreži na fiksnoj lokaciji još uvijek koristi isključivo za javno dostupnu telefonsku uslugu, Agencija smatra da na veleprodajnom nivou sama usluga izbora i predizbora operatora nije dovoljna za dalji razvoj efikasne konkurencije na maloprodajnom nivou s obzirom da usluga izbora i predizbora operatora ne omogućava operatorima nuđenje usluge pristupa, odnosno ispostavljanje jednog računa za krajnjeg korisnika.

Takođe, Crnogorskom Telekom-u kao operatoru sa značajnom tržišnom snagom na ovom relevantnom tržištu kao jedna od veleprodajnih regulatornih obaveza propisana je:

2) Obaveza iznajmljivanja pretplatničkih linija na veleprodajnom nivou sa sledećim pratećim obavezama:

- obaveza transparentnosti,
- obaveza nediskriminatornosti,
- obaveza nadzora cijena i
- obaveza vođenja odvojenih računovodstvenih evidencija.

Crnogorski Telekom a.d. je shodno obavezama transparentnosti i nediskriminatornosti, objavio Ponudu za pružanje usluge iznajmljivanja pretplatničkih linija na veleprodajnom nivou 2011.godine. Crnogorski Telekom je primijenio regulatorne zahtjeve, kako u pogledu uslova i kvaliteta pružanja usluga, tako i u pogledu cijena gdje je u slučaju usluge veleprodajnog iznajmljivanja pretplatničkih linija primijenjena „retail minus“ metodologija. Takođe, Crnogorski Telekom je primijenio usvojenu Metodologiju računovodstvenog odvajanja i troškovnog računovodstva i shodno zahtjevima regulatornog izvještavanja pripremio i objavio odvojene regulatorne finansijske izvještaje po segmentima /uslugama. Međutim, od momenta objavljivanja referentnih ponuda nije podnesen nijedan zahtjev od strane potencijalnih alternativnih

operatora za obezbjeđenjem pristupa kapacitetima Crnogorskog Telekom-a za potrebe pružanja relevantnih usluga.

Agencija je propisanim regulatornim obavezama, nakon prvog kruga analiza relevantnih tržišta, uvela bazične elemente "ljestvice ulaganja" i to: obavezu veleprodajnog iznajmljivanja pretplatničkih linija (WLR), obaveze izbora i/ili predizbora operatora (CS/CPS), obavezu obezbjeđenja pristupa putem razvezivanja lokalne petlje (LLU). Fundamentalna ideja koja stoji iza ovog pristupa je kreiranje regulatornog ambijenta, koji omogućava novim operatorima da se oslanjaju na tzv. konkurenciju uslugama (*eng. service based competition*), da bi u daljoj fazi napredovali na ljestvici ulaganja i predstavljali tzv. infrastrukturnu konkurenciju (*eng. infrastructure based competition*).

Nakon sagledavanja i analize efekata implementiranih regulatornih mjera operatoru sa značajnom tržišnom snagom na veleprodajnom nivou na stepen konkurentnosti maloprodajnog tržišta pristupa fiksnoj mreži na fiksnoj lokaciji, Agencija konstatuje da se efikasna konkurencija na ovom maloprodajnom tržištu može postići efikasnom implementacijom usluga potpunog i dijeljenog pristupa lokalnoj petlji Crnogorskog Telekoma. Međutim, kako se i apostrofira u regulatornoj politici i praksi evropskih regulatora, i pored korišćenja potpunog ili izdvojenog pristupa lokalnoj petlji u kombinaciji sa uslugom pristupa putem kablovske infrastrukture ili optičke pristupne mreže, relevantno tržište koje je predmet ove analize se i dalje karakteriše kao tržište sa odsustvom konkurencije i kandiduje na listi relevantnih tržišta koja podliježu ex ante regulaciji.

6. Određivanje obaveza operatorima sa značajnom tržišnom snagom, ili ukidanje ili izmjena propisanih obaveza

Saglasno Smjernicama Evropske komisije, prilikom određivanja regulatornih obaveza regulatori imaju u vidu sledeće ciljeve:

- Promovisanje konkurentnosti,
- Doprinos razvoju evropskog tržišta i
- Promovisanje interesa krajnjih korisnika.

Identifikacija operatora sa značajnom tržišnom pozicijom podrazumijeva propisivanje i nametanje ex-ante obaveza, koje treba da budu proporcionalne i adekvatne utvrđenom problemu-odstupanju od efikasne konkurencije.

Agencija smatra da se princip proporcionalnosti može zadovoljiti ako se svakom operatoru sa značajnom tržišnom snagom odrede one regulatorne obaveze koje će najbolje riješiti postojeće i potencijalne prepreke razvoju konkurencije.

Rješenjem izdatim određenom operatoru sa značajnom tržišnom snagom Agencija mora narediti preduzimanje bar jedne od mjera iz čl.44 , 45, 46, 47, 48, 49. i 50. Zakona , a koje su kako slijedi:

1. Obaveza obezbjeđivanja preglednosti, referentna interkonekciona ponuda;
2. Obaveza obezbjeđivanja jednakog tretmana-nediskriminatornost;
3. Obaveza odvajanja računovodstvenih evidencija;
4. Obaveza omogućivanja pristupa elementima mreže i njihovog korišćenja;
5. Obaveza nadzora cijena i troškovnog računovodstva;
6. Obaveza mogućnosti izbora/predizbora operatora;
7. Obaveza regulisanja cijena maloprodajnih usluga.

Nakon sprovedenog drugog kruga analize ovog relevantnog tržišta i procjene efekata implementiranih regulatornih obaveza na veleprodajnom nivou, Agencija ocjenjuje odsustvo efikasne konkurencije na relevantnom maloprodajnom tržištu koje iziskuje nastavak regulatorne intervencije na veleprodajnom nivou.

Nakon sprovedene analize relevantnog tržišta pristupa javnoj telefonskoj mreži na fiksnoj lokaciji za fizička i pravna lica, Agencija je utvrdila da Crnogorski Telekom ima poziciju operatora sa značajnom tržišnom snagom na ovom relevantnom tržištu. Imajući u vidu u postupku analize identifikovane aktuelne i potencijalne prepreke razvoju konkurencije, koje se odnose na vertikalno i horizontalno prenošenje značajne tržišne snage, Agencija određuje Crnogorskom Telekom-u regulatorne obaveze na veleprodajnom i maloprodajnom nivou. Saglasno *Eksplanatornom memorandumu*¹⁵, a imajući u vidu ciljeve promovisanja investicija i inovacija, zaštite interesa krajnjih korisnika i daljeg podsticanja konkurentnosti na maloprodajnom tržištu pristupa mreži, Agencija propisuje najprije obaveze na veleprodajnom nivou i procjenjuje da one nijesu dovoljne u cilju otklanjanja ili ograničavanja prepreka razvoju konkurencije, te, stoga, pristupa propisivanju obaveza na maloprodajnom nivou.

6.1. Obaveze na veleprodajnom nivou

S obzirom da su u postupku analize tržišta konstatovane brojne aktuelne i potencijalne prepreke razvoju konkurencije, od kojih je najznačajnija barijera koja proizilazi iz činjenice da nije moguće na jednostavan način udvostručiti mrežu, Agencija je ocijenila neophodnim nametanje Crnogorskom Telekom-u obaveza na veleprodajnom nivou kojim će se obezbijediti alternativnim operatorima pristup mrežnim elementima odnosno veleprodajnim uslugama u cilju pružanja ekvivalentnih maloprodajnih usluga.

¹⁵ EXPLANATORY NOTE- Accompanying document to the Commission Recommendation on Relevant Product and Service Markets within the electronic communications sector susceptible to ex ante regulation in accordance with Directive 2002/21/EC of the European Parliament and of the Council on a common regulatory framework for electronic communications networks and services

Obaveze koje se nameću Crnogorskom Telekom-u na veleprodajnom nivou su:

1. Obaveza mogućnosti izbora /predizbora operatora (*eng. Carrier selection/Carrier preselection*);
2. Obaveza iznajmljivanja pretplatničkih linija na veleprodajnom nivou (*eng. Wholesale line rental*).

6.1.1. Obaveza mogućnosti izbora /predizbora operatora

Operatoru koji ima značajnu tržišnu snagu na tržištu pristupa fiksnoj mreži, Agencija, shodno članu 49 Zakona, određuje obavezu da njegovim pretplatnicima omogući pristup uslugama svih ostalih operatora javno dostupnih telefonskih usluga, i to:

- 1) izborom bilo kojeg operatora prilikom svakog poziva upotrebom prefiksa za tog operatora;
- 2) predizborom određenog operatora, na osnovu koda usluge, pri čemu se ne ograničava mogućnost iz stava 1 ovog člana.

U sprovođenju ove obaveze, Crnogorski Telekom je dužan izvršiti prilagođavanja na centralama na kojima su priključeni krajnji korisnici, na način da se pozivi krajnjih korisnika za koje je usluga izbora operatora omogućena, automatski prenose prema mreži operatora kojeg su krajnji korisnici odabrali, a bez potrebe biranja kratkog koda za odabir operatora od strane krajnjih korisnika. U svakom slučaju, krajnji korisnik, kojem je Crnogorski Telekom pristupni operator, može u bilo kojem trenutku zaobići unaprijed programiran predizbor operatora biranjem kratkog koda za odabir operatora posebno za svaki poziv.

U skladu sa gore navedenim regulatornim obavezama, Crnogorski Telekom je obavezan operatoru, koji se obratio zahtjevom, omogućiti uslugu predizbora operatora za javno dostupne telefonske usluge u fiksnoj mreži, za krajnjeg korisnika kojem je Crnogorski Telekom pristupni operator, s potpunom funkcionalnošću, segmentaciju usluge po različitim vrstama poziva, i to: lokalni pozivi, međumjesni pozivi, pozivi prema mobilnim mrežama, međunarodni pozivi i dr.

Crnogorski Telekom je dužan da kod obezbjeđenja usluge izbora i predizbora operatora uvažava sledeće prateće obaveze:

- obavezu transparentnosti,
- obavezu nediskriminatornosti,
- obavezu nadzora cijena i
- obavezu vođenja odvojenih računovodstvenih evidencija.

6.1.1.1. Obaveza transparentnosti

Crnogorski Telekom je u obavezi da pripremi i dostavi Agenciji na davanje saglasnosti Segment Referentne interkonekcionu ponudu za uslugu izbora i predizbora operatora najkasnije u roku od 90 dana od dana stupanja na snagu Rješenja. Detalji vezani za pružanje usluga izbora i predizbora operatora (tehničke specifikacije, uslovi, rokovi, cijene, itd.) trebaju biti definisani u Segmentu Referentne interkonekcionu ponudu Crnogorskog Telekom-a.

Segment Referentne interkonekcionu ponudu mora biti pripremljen u skladu sa objektivnim mogućnostima operatora i raščlanjen na način da drugi operatori, koji žele uslugu, neće biti u obavezi da plaćaju dodatne uslove i troškove, koji nijesu povezani sa pružanjem zahtjevanu usluge.

Agencija ocjenjuje da ova regulatorna obaveza ne predstavlja nikakvo dodatno opterećenje za operatora sa značajnom tržišnom snagom, već doprinosi promovisanju razvoja održive konkurencije na relevantnom tržištu.

Agencija naglašava da je Referentna interkonekciona ponuda dokument koji je podložan izmjenama, shodno promjenama na tržištu i tehnološkom razvoju.

Agencija može narediti mjeru dostupnosti određenim djelovima važećih ugovora o interkonekciji ili pristupu, uz poštovanje principa povjerljivosti podataka.

Agencija smatra da je potrebno obavezati Crnogorski Telekom da obezbijedi ugovor o nivou usluge - *SLA (Service Level Agreements)* za uslugu izbora i predizbora operatora. Sastavni dio svakog SLA treba da budu i odgovarajuće naknade (penali) u slučaju neispunjavanja određenih rokova u SLA. U skladu sa navedenim, Agencija smatra da

Crnogorskom Telekomu treba biti određena obaveza pružanja ugovora o nivou usluge (*SLA*), koje će činiti sastavni dio Segmenta Referentne interkonekcionu ponude za uslugu izbora i predizbora operatora.

Pored obaveze objavljivanja Segmenta Referentne interkonekcionu ponude za uslugu izbora i predizbora operatora, Crnogorski Telekom je u obavezi dostavljati Agenciji (i/ili objavljivati) kvartalno detaljne izvještaje sa odgovarajućim glavnim pokazateljima efikasnosti (eng. *Key Performance Indicators- KPI*) koji se odnose na pružanje relevantne usluge. Konkretno, riječ je o vrijednostima pokazatelja koji se odnose na sledeće:

- prosječno vrijeme instalacije usluge za krajnjeg korisnika i
- prosječno vrijeme otklanjanja kvara.

Takođe, Agencija može naknadno zatražiti od Crnogorskog Telekoma praćenje i izvještavanje i za neke druge pokazatelje efikasnosti (eng. *Key Performance Indicators- KPI*) u zavisnosti od potreba Agencije i zahtjeva tržišta

6.1.1.2. Obaveza nediskriminatornosti

Crnogorski Telekom je dužan da obezbijedi uslugu izbora i predizbora operatora pod jednakim uslovima i jednakog kvaliteta kao i svom maloprodajnom segmentu ili povezanom društvu.

Poštovanje odredbi Ugovora o nivou usluge - *SLA (Service Level Agreements)* i periodično objavljivanje glavnih pokazateljima efikasnosti (eng. *Key Performance Indicators- KPI*) demonstrira se primjena načela nediskriminatornosti kod pružanja relevantnih usluga od strane operatora sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom tržištu.

6.1.1.3. Obaveza nadzora cijena

Troškove uspostavljanja usluge izbora/predizbora operatora snosi operator.

Operator je dužan troškovno formirati cijene za operatorski pristup i interkonekciju u vezi sa izborom i predizborom operatora.

Operator može pretplatniku obračunati samo jednokratni iznos, koji pokriva stvarne troškove stvaranja uslova za pružanje usluge predizbora operatora.

Operator je dužan dostaviti Agenciji na evidenciju i sagledavanje usklađenosti troškovno formiranih cijena za operatorski pristup i interkonekciju u vezi sa izborom i predizborom operatora.

Agencija može propisati, u skladu sa prihvaćenim modelom formiranja cijena elektronskih komunikacionih usluga, limit cijena za uslugu izbora/predizbora operatora, do mjere kojom se obezbjeđuje da cijena usluge ne bude destimulativna za korišćenje ove usluge.

Crnogorski Telekom a.d. je shodno obavezama transparentnosti i nediskriminatornosti, objavio Referentnu interkonekcionu ponudu u februaru 2011.godine. Ovom referentnom ponudom definisao je uslove pružanja i cijene usluga izbora i predizbora operatora. Agencija je u julu 2011.godine donijela Rješenje o izmjena referentne interkonekcionu ponude za fiksnu mrežu, kojim je Crnogorskom Telekomu naloženo da u roku od 15 dana uskladi tekst referentne interkonekcionu ponude. Crnogorski Telekom je u svojoj Referentnoj ponudi objavio uslove pružanja ovih veleprodajnih usluga. Crnogorski Telekom je u obavezi da troškovno formira cijene za operatorski pristup i interkonekciju u vezi sa izborom i predizborom operatora.

6.1.1.4. Obaveza odvajanja računovodstvenih evidencija

Agencija može, shodno članu 46. Zakona o elektronskim komunikacijama operatoru sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom tržištu, narediti preduzimanje mjera u cilju odvojenog računovodstvenog praćenja poslovnih aktivnosti koje se odnose na pružanje usluga interkonekcije i operatorskog pristupa.

Crnogorski Telekom je u obavezi da pripremi i dostavi Agenciji odvojene računovodstvene evidencije, shodno usvojenoj Metodologiji računovodstvenog odvajanja i troškovnog računovodstva. Metodologija definiše principe regulatornog računovodstva, principe računovodstvenog odvajanja, postavlja obaveze SMP operatora i pruža uputstva za troškovno računovodstvo.

Crnogorski Telekom, kao operator sa značajnom tržišnom snagom na ovom relevantnom tržištu, dužan je da sprovede odvajanje računovodstvenih evidencija koje se odnose na usluge ovog relevantnog tržišta od usluga ostalih maloprodajnih i veleprodajnih tržišta. Ovo će omogućiti Agenciji provjeru poštovanja principa troškovne orijentisanosti i nediskriminatornosti u vezi sa cijenama usluga Crnogorskog Telekoma.

6.1.2. Obaveza iznajmljivanja pretplatničkih linija na veleprodajnom nivou (eng. Wholesale line rental)

Imajući u vidu aktuelne i potencijalne prepreke razvoju konkurencije na ovom relevantnom tržištu, Agencija ne vjeruje da je moguće u periodu do naredne analize očekivati razvoj efikasne konkurencije na ovom tržištu. Takođe, Agencija smatra da je obaveza predizbora operatora nedovoljna da bi konkurencija efikasno stupila na tržište. Očekuje se da bi samo jedan mali broj korisnika bio spreman platiti odvojene račune za mjesečnu pretplatu i pozive.

Iz navedenih razloga, Agencija, u sklopu člana 47. Zakona predlaže i nametanje obaveze iznajmljivanja pretplatničkih linija na veleprodajnom nivou, čime se promovise konkurencija usluga na relevantnom tržištu.

Crnogorski Telekom je u obavezi da omogući korišćenje pretplatničkih linija od strane drugih operatora elektronskih komunikacionih usluga u cilju pružanja javnih govornih usluga krajnjim korisnicima.

Sa iznajmljivanjem pretplatničkih linija operator-korisnik ima mogućnost da krajnjim korisnicima izda jedinstven račun (**eng. Single Billing**) čime preuzima i kompletan odnos sa krajnjim korisnicima.

Crnogorski Telekom je dužan da kod obezbjeđenja usluge iznajmljivanja pretplatničkih linija na veleprodajnom nivou uvažava sledeće prateće obaveze:

- obavezu transparentnosti,
- obavezu nediskriminatornosti,
- obavezu nadzora cijena i
- obavezu vođenja odvojenih računovodstvenih evidencija.

6.1.2.1. Obaveza transparentnosti

Crnogorski Telekom je u obavezi da pripremi i dostavi Agenciji na davanje saglasnosti Segment Referentne ponude koji se odnosi za iznajmljivanje pretplatničkih linija na veleprodajnoj osnovi najkasnije u roku od 90 dana od dana stupanja na snagu Rješenja.

Segment Referentne interkonekcionih ponude mora biti pripremljen u skladu sa objektivnim mogućnostima operatora i raščlanjen na način da drugi operatori, koji žele uslugu, neće biti u obavezi da plaćaju dodatne uslove i troškove, koji nijesu povezani sa pružanjem zahtjevanje usluge

Segment Referentne interkonekcionih ponude mora biti jasno definisan, i sadržati sledeće elemente:

- (1) Opis usluga koje su predmet Referentne ponude;
- (2) Tehničke karakteristike, specifikacije i informacije o performansama i kvalitetu pretplatničkih linija;
- (3) Cijene koje se odnose na jednokratnu priključnu taksu, mjesečnu pretplatu i pregled popusta i kriterijuma na osnovu kojih se odobravaju popusti;
- (4) Procedura i rok obezbjeđenja usluge iznajmljivanje pretplatničkih linija na veleprodajnoj osnovi;
- (5) Upravljanje, rad i održavanje usluge;
- (6) Odgovornost i naknada štete.

Agencija ocjenjuje da ova regulatorna obaveza ne predstavlja nikakvo dodatno opterećenje za operatora sa značajnom tržišnom snagom, već doprinosi promovisanju razvoja održive konkurencije na relevantnom tržištu.

Agencija naglašava da je Referentna interkonekciona ponuda dokument koji je podložan izmjenama, shodno promjenama na tržištu i tehnološkom razvoju.

Agencija može narediti mjeru dostupnosti određenim djelovima važećih ugovora o interkonekciji ili pristupu, uz poštovanje principa povjerljivosti podataka.

Agencija smatra da je potrebno obavezati Crnogorski Telekom da obezbijedi ugovor o nivou usluge - *SLA (Service Level Agreements)* za uslugu iznajmljivanja pretplatničkih linija. Sastavni dio svakog SLA treba da budu i odgovarajuće naknade (penali) u slučaju neispunjavanja određenih rokova u SLA. U skladu sa navedenim, Agencija smatra da Crnogorskom Telekomu treba biti određena obaveza pružanja ugovora o nivou usluge (*SLA*), koje će činiti sastavni dio Segmenta Referentne interkonekcionone ponude za uslugu iznajmljivanja pretplatničkih linija na veleprodajnoj osnovi.

Pored obaveze objavljivanja Segmenta Referentne interkonekcionone ponude za uslugu iznajmljivanja pretplatničkih linija, Crnogorski Telekom je u obavezi dostavljati Agenciji (i/ili objavljivati) kvartalno detaljne izvještaje sa odgovarajućim glavnim pokazateljima efikasnosti (eng. *Key Performance Indicators- KPI*) koji se odnose na pružanje relevantne usluge. Konkretno, riječ je o vrijednostima pokazatelja koji se odnose na sledeće:

- Prosječno vrijeme uspostavljanja ove usluge i
- prosječno vrijeme otklanjanja kvara.

Takođe, Agencija može naknadno zatražiti od Crnogorskog Telekoma praćenje i izvještavanje i za neke druge pokazatelje efikasnosti (eng. *Key Performance Indicators- KPI*) u zavisnosti od potreba Agencije i zahtjeva tržišta.

6.1.2.2. Obaveza nediskriminatornosti

Crnogorski Telekom je dužan da obezbijedi uslugu iznajmljivanja pretplatničkih linija na veleprodajnom nivou pod jednakim uslovima i jednakog kvaliteta kao i svom maloprodajnom segmentu ili povezanom društvu.

Crnogorski Telekom a.d. je shodno obavezama transparentnosti i nediskriminatornosti, objavio Ponudu za pružanje usluge iznajmljivanja pretplatničkih linija na veleprodajnom nivou 2011.godine.

6.1.2.3. Obaveza nadzora cijena

Agencija može, shodno članu 48. Zakona o elektronskim komunikacijama operatoru sa značajnom tržišnom snagom narediti preduzimanje obaveze kontrole troškova prema propisanoj metodologiji troškovnog računovodstva.

Operator kojem je naređeno preduzimanje mjera troškovne orijentacije, mora dokazati da su cijene izračunate na osnovu troškova uz prihvatljivu stopu prinosa na investiciona ulaganja. Prilikom provjeravanja ispunjavanja te obaveze Agencija može primijeniti metode troškovnog računovodstva koje su nezavisne od onih koje primjenjuje operator. Agencija može od operatora Rješenjem takođe zahtijevati, da obrazloži i po potrebi koriguje cijene, pri čemu teret eventualnog dokazivanja snosi operator.

Član 48. stav 5. Zakona propisuje da Agencija može propisati mehanizam pokrivanja troškova ili metodologiju određivanja cijena, što mora biti primjereno ciljevima unaprijeđenja efikasnosti i održive konkurencije, ciljevima razvoja i povećanju koristi za krajne korisnike. Agencija može koristiti i upoređenja sa cijenama na uporedivim tržištima ili tržištima sa razvijenom konkurencijom, uzimajući u obzir specifičnosti domaćeg tržišta.

Svrha određivanja obaveze nadzora cijena i vođenja troškovnog računovodstva jeste osiguranje ravnopravnih transparentnih kriterijuma, kao i te kriterijuma koji podstiču razvoj konkurencije, a koje operator treba primijeniti prilikom raspodjele troškova na usluge koje pruža. Troškovno računovodstvo odnosi se na skup pravila i procedura koji

osiguravaju raspodjelu troškova, prihoda, imovine, obaveza i kapitala na pojedine aktivnosti i usluge.

Model troškovnog računovodstva omogućava sprovođenje obaveze računovodstvenog razdvajanja i provjeru troškovne orijentisanosti i cijena u svrhu sprečavanja međusobnog subvencioniranja, zatim previsokih ili preniskih cijena i neefikasnog ponašanja operatora sa značajnom tržišnom snagom.

Nametanjem ove obaveze Agencija će otkloniti prepreku razvoju konkurencije na ovom relevantnom tržištu koja se odnosi na vertikalno prenošenje značajne tržišne snage i praksu unakrsnog subvencioniranja usluga.

Shodno Rješenju Agencije broj: 0904-2327/3 od 30.05.2011. godine kojim je Crnogorskom Telekom-u određena obaveza sprovođenja računovodstvenog odvajanja i troškovnog računovodstva u skladu sa dokumentom " Metodologija računovodstvenog odvajanja i troškovnog računovodstva", Crnogorski Telekom je sproveo pomenute regulatorne obaveze i implementirao prvu fazu Projekta koja se odnosi na istorijsko troškovno računovodstvo po troškovnom standardu Potpuno raspodijeljenih troškova (*eng. FDC*) za 2011. i 2012.godinu. Takođe, Crnogorski Telekom je izradio troškovni model po navedenom troškovnom standardu i pripremio niz regulatornih finansijskih izvještaja na način i u rokovima predviđenim Metodologijom Agencije. Regulatorni finansijski izvještaji su odobreni Odlukom broj:0102-4739/2 od 26.09.2013.godine o prihvatanju sprovedenih aktivnosti Crnogorskog Telekom-a na Projektu računovodstvenog odvajanja i troškovnog računovodstva za fiksnu i mobilnu mrežu za 2012. godinu.

Crnogorski Telekom će, shodno obavezi nadzora cijena, izvršiti izmjene cijena usluge iznajmljivanja pretplatničkih linija na veleprodajnom nivou u pravcu troškovno orijentisanih cijena i inovirati Ponudu za pružanje usluge iznajmljivanja pretplatničkih linija na veleprodajnom nivou najkasnije u roku od 90 dana od dana donošenja Rješenja.

Agencija može pristupiti utvrđivanju cijena relevantnih usluga na osnovu Revidiranih regulatornih godišnjih finansijskih izvještaja u periodu do naredne analize relevantnog tržišta.

6.1.2.4. Obaveza odvajanja računovodstvenih evidencija

Agencija može, shodno Članu 46. Zakona o elektronskim komunikacijama operatoru sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom tržištu, narediti preduzimanje mjera u cilju odvojenog računovodstvenog praćenja poslovnih aktivnosti koje se odnose na pružanje usluga interkonekcije i operatorskog pristupa.

Crnogorski Telekom je u obavezi da pripremi i dostavi Agenciji odvojene računovodstvene evidencije, shodno usvojenoj Metodologiji vođenja odvojenih računovodstvenih evidencija i troškovnog računovodstva. Metodologija definiše principe regulatornog računovodstva, principe računovodstvenog odvajanja, postavlja obaveze operatora sa značajnom tržišnom snagom i pruža uputstva za troškovno računovodstvo.

Crnogorski Telekom, kao operator sa značajnom tržišnom snagom na ovom relevantnom tržištu, dužan je da sprovede odvajanje računovodstvenih evidencija koje se odnose na usluge ovog relevantnog tržišta od usluga ostalih maloprodajnih i veleprodajnih tržišta. Ovo će omogućiti Agenciji provjeru poštovanja principa troškovne orijentisanosti i nediskriminatornosti u vezi sa cijenama usluga Crnogorskog Telekoma.

Obaveza vođenja odvojenih računovodstvenih evidencija je neophodna u smislu identifikacije antikonkurentskih aktivnosti operatora sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom tržištu, kao što su praksa unakrsnog subvencionisanja i primjena cjenovnog stezanja profitne marže (*eng. Price Squeeze*) drugih operatora.

Crnogorski Telekom je već razvio sistem računovodstvenog razdvajanja i troškovnog računovodstva u skladu sa Metodologijom Agencije o računovodstvenom razdvajanju i troškovnom računovodstvu, kao i objavio na svom zvaničnom web site-u regulatorne finansijske izvještaje koji obuhvataju i uslugu veleprodajnog iznajmljivanja pretplatničkih linija.

6.2. Obaveze na maloprodajnom nivou

Obaveze nametnute na veleprodajnom nivou su neophodne u pravcu promovisanja konkurentnosti na maloprodajnom nivou, međutim, Agencija ocjenjuje da one nisu dovoljne i ne mogu ograničiti aktuelne i potencijalne aktivnosti zloupotrebe od strane operatora sa značajnom tržišnom snagom. Iz tog razloga, Agencija nameće obaveze na maloprodajnom nivou koje smatra proporcionalnim i adekvatnim preprekama konstatovanim u postupku analize ovog relevantnog tržišta, koje se odnose na prenošenje značajne tržišne snage na cjenovnim i necjenovnim osnovama.

6.2.1. Obaveza odvajanja računovodstvenih evidencija

Agencija može, shodno Članu 46. Zakona o elektronskim komunikacijama operatoru sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom tržištu, narediti preduzimanje mjera u cilju odvojenog računovodstvenog praćenja poslovnih aktivnosti koje se odnose na pružanje usluga interkonekcije i operatorskog pristupa.

Crnogorski Telekom je u obavezi da pripremi i dostavi Agenciji odvojene računovodstvene evidencije, shodno usvojenoj Metodologiji vođenja odvojenih računovodstvenih evidencija i troškovnog računovodstva.

Crnogorski Telekom je već razvio sistem računovodstvenog razdvajanja i troškovnog računovodstva u skladu sa Metodologijom Agencije o računovodstvenom razdvajanju i troškovnom računovodstvu, kao i objavio na svom zvaničnom web site-u regulatorne finansijske izvještaje koji obuhvataju i uslugu pristupa javnoj komunikacionoj mreži na fiksnoj lokaciji, Predmetnom regulatornom obavezom se samo provjerava usklađenost Crnogorskog Telekom-a sa ostalim regulatornim obavezama određenim ovim dokumentom na veleprodajnom i maloprodajnom nivou.

Obaveza vođenja odvojenih računovodstvenih evidencija je neophodna u smislu identifikacije antikonkurentskih aktivnosti operatora sa značajnom tržišnom snagom na

relevantnom tržištu, kao što su praksa unakrsnog subvencionisanja i primjena cjenovnog stezanja profitne marže (*eng. Price Squeeze*) drugih operatora.

6.2.2. Obaveza regulisanja cijena maloprodajnih usluga

Agencija može, shodno članu 50. Zakona, nametnuti specifične regulatorne obaveze na maloprodajnom nivou koje se nameću operatorima sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom maloprodajnom tržištu. Obaveze koje se nameću operatoru sa značajnom tržišnom snagom mogu uključiti zahtjeve kojima se ograničavaju sledeće aktivnosti:

- 1) obračunavanje prekomjernih cijena;
- 2) ometanje ulaska na tržište;
- 3) ograničavanje konkurencije postavljanjem previsokih ili preniskih cijena;
- 4) davanje neopravdanih prednosti određenom krajnjem korisniku;
- 5) neosnovanog vezivanja određenih usluga.

Agencija može propisati jednu od sledećih metoda određivanja cijena usluga i to:

- 1) metodu ograničavanja maloprodajnih cijena (*Price cap*);
- 2) metodu regulacije individualnih tarifa;
- 3) metodu troškovne orijentacije cijene;
- 4) usklađivanje cijena sa cijenama na uporedivim tržištima.

Crnogorski Telekom, kao operator sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom tržištu koje je predmet ove analize, je dužan da kod određivanja maloprodajnih cijena usluga ovog relevantnog tržišta se rukovodi pratećim obavezama troškovne orijentisanosti, nediskriminacije i transparentnosti.

6.2.2.1. Obaveza kojom se zabranjuje obračunavanje prekomjernih cijena

Metoda ograničavanja maloprodajnih cijena i metoda troškovne orijentisanosti su jedine metode koje mogu ograničiti ili onemogućiti praksu obračunavanja prekomjernih cijena od strane operatora sa značajnom tržišnom snagom. Obaveza troškovne orijentisanosti

je generalna obaveza koja ima za cilj da onemogući praksu operatora sa značajnom tržišnom snagom u ograničavanju mogućnosti konkurencije postavljanjem previsokih ili preniskih cijena. Metodom cjenovne regulacije treba da se obezbijede uslovi za efikasnu konkurenciju na tržištima maloprodaje, kao i zaštita interesa korisnika elektronskih komunikacionih usluga, uz uvažavanje načela zaštite javnog interesa, načela objektivnosti, troškovne orijentisanosti, transparentnosti i nediskriminacije.

Agencija je dana 04.11.2011. godine usvojila Pravilnik o regulaciji cijena maloprodajnih elektronskih komunikacionih usluga koje se pružaju putem javnih fiksnih telefonskih mreža ("Službeni list Crne Gore, broj 52/2011"). Pravilnik je urađen u skladu sa članom 50 Zakona o elektronskim komunikacijama ("Službeni list Crne Gore" broj 50/09 i 70/09) kojim je propisana mogućnost nametanja regulatornih mjera operatoru sa značajnom tržišnom snagom ako se na osnovu analiza relevantnih tržišta ocijeni da relevantno maloprodajno tržište nije dovoljno konkurentno, da se nametanjem svih raspoloživih mjera na nivou veleprodaje ne bi ostvarili željeni ciljevi ili da već naređene mjere nijesu postigle željene ciljeve.

Regulatorne mjere koje se nameću operatoru sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom maloprodajnom tržištu, shodno članu 50 stav 3 Zakona o elektronskim komunikacijama, mogu uključivati zabranu sledećih aktivnosti:

- (1) obračunavanja prekomjernih cijena;
- (2) ometanja ulaska na tržište ili ograničavanje konkurencije postavljanjem previsokih ili preniskih cijena;
- (3) davanja neopravdanih prednosti određenom krajnjem korisniku;
- (4) neosnovanog vezivanja određenih usluga.

Imajući u vidu stav 5 člana 50 Zakona o elektronskim komunikacijama, koji pripisuje obavezu implementacije sistema troškovnog računovodstva prilikom regulisanja mjera koje se nameću operatoru sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom maloprodajnom tržištu, Crnogorski Telekom je kao operator sa značajnom tržišnom snagom bio u obavezi da najprije primijeni usvojenu Metodologiju računovodstvenog odvajanja i troškovnog računovodstva.

Agencija je Pravilnikom o regulaciji cijena maloprodajnih elektronskih komunikacionih usluga koje se pružaju putem javnih fiksnih telefonskih mreža ("Sl.list Crne Gore ", br. 52/2011) propisala uslove i način kontrole cijena, sprečavanje primjene cijena kojima se ograničava konkurencija i uređuje regulacija maloprodajnih cijena. Pravilnik je urađen u skladu sa članom 50 Zakona o elektronskim komunikacijama ("Službeni list Crne Gore" broj 50/09 i 70/09) kojim je propisana mogućnost nametanja regulatornih mjera operatoru sa značajnom tržišnom snagom ako se na osnovu analiza relevantnih tržišta ocijeni da relevantno maloprodajno tržište nije dovoljno konkurentno, da se nametanjem svih raspoloživih mjera na nivou veleprodaje ne bi ostvarili željeni ciljevi ili da već naređene mjere nijesu postigle željene ciljeve.

U skladu sa članom 9. Pravilnika o regulaciji cijena maloprodajnih elektronskih komunikacionih usluga koje se pružaju putem javnih fiksnih telefonskih mreža operator kojem je naređeno preduzimanje troškovne orijentacije mora dokazati da su cijene izračunate na osnovu troškova uz prihvatljivu stopu prinosa na investiciona ulaganja. Prilikom provjeravanja ispunjavanja obaveze Agencija može primijeniti metode troškovnog računovodstva koje su nezavisne od onih koje primjenjuje operator. Agencija može od operatora rješenjem takođe zahtijevati da obrazloži i po potrebi koriguje cijene, pri čemu teret eventualnog dokazivanja snosi operator.

Operator sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom maloprodajnom tržištu prema kojem se preduzima mjera kontrole maloprodajnih cijena, dužan je da implementira sistem troškovnog računovodstva saglasno Metodologiji specificiranoj od strane Agencije.

Nakon primjene propisanog sistema troškovnog računovodstva i odvojenog računovodstva operator sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom maloprodajnom tržištu dužan je pružiti uvid u regulatorne finansijske informacije, kako bi Agencija ispunila svoje regulatorne zadatke u ovoj oblasti, uključujući i nadzor cijena.

Operator je dužan objaviti godišnje regulatorne finansijske informacije revidirane od strane nezavisnog revizora i izvještaj o usklađenosti sa regulatornim obavezama.

Shodno Rješenju Agencije broj 0904-2327/3 od 30.05.2011. godine kojim je Crnogorskom Telekom-u određena obaveza sprovođenja računovodstvenog odvajanja i troškovnog računovodstva u skladu sa dokumentom " Metodologija računovodstvenog odvajanja i troškovnog računovodstva", Crnogorski Telekom je sproveo pomenute regulatorne

obaveze i implementirao prvu fazu Projekta koja se odnosi na istorijsko troškovno računovodstvo po troškovnom standardu Potpuno raspodijeljenih troškova (*eng. FDC*) za 2011. i 2012.godinu. Takođe, Crnogorski Telekom je izradio troškovni model po navedenom troškovnom standardu i pripremio niz regulatornih finansijskih izvještaja na način i u rokovima predviđenim Metodologijom Agencije. Regulatorni finansijski izvještaji su odobreni Odlukom broj:0102-4739/2 od 26.09.2013.godine o prihvatanju sprovedenih aktivnosti Crnogorskog Telekom-a na Projektu računovodstvenog odvajanja i troškovnog računovodstva za fiksnu i mobilnu mrežu za 2012. godinu.

Crnogorski Telekom će, shodno obavezi nadzora cijena, izvršiti izmjene cijena usluga pristupa mreži (PSTN pristup, ISDN BA pristup i ISDN PRA pristup) u pravcu troškovno orijentisanih cijena i inovirati Cjenovnik usluga -fiksna mreža najkasnije u roku od 90 dana od dana donošenja Rješenja.

Agencija može pristupiti utvrđivanju cijena relevantnih usluga na osnovu Revidiranih regulatornih godišnjih finansijskih izvještaja u periodu do naredne analize relevantnog tržišta.

6.2.2.2. Obaveza nediskriminatornosti

U postupku analize ovog tržišta konstatovane su prepreke razvoju konkurencije koje se odnose na prenošenje značajne tržišne snage na cjenovnoj osnovi i praksu diskriminacije cijenama. Nametanjem ove obaveze nije intencija Agencije da generalno zabrani mogućnost odobravanja popusta, odnosno različitih cijena različitim kategorijama korisnika. Naprotiv, Agencija je mišljenja da Crnogorski Telekom kao operator sa značajnom tržišnom snagom na ovom relevantnom tržištu može ponuditi i objaviti u svom Cjenovniku odobrene popuste određenim kategorijama korisnika, koji su bazirani na objektivnim kriterijumima kao što su: obim saobraćaja, broj linija, rok zaključenog korisničkog ugovora (maksimum 24 mjeseca) i sl. Međutim, cjenovna diskriminacija postaje antikonkurentna aktivnost, odnosno prepreka razvoju konkurencije ako utvrđivanje različitih cijena usluge za različite kategorije korisnika nije zasnovano na objektivnim kriterijumima. U odsustvu regulacije, Crnogorski Telekom bi mogao diskriminisati krajnje korisnike na račun određenih kategorija korisnika (npr. veliki poslovni korisnici).

Agencija ocjenjuje da je neophodno odrediti Crnogorskom Telekom-u obavezu zabrane cjenovne diskriminacije koja podrazumijeva zabranu davanja neopravdanih prednosti određenim kategorijama krajnjih korisnika.

Agencija je dana 04.11.2011. godine usvojila Pravilnik o regulaciji cijena maloprodajnih elektronskih komunikacionih usluga koje se pružaju putem javnih fiksnih telefonskih mreža ("Službeni list Crne Gore, broj 52/2011").

Pomenuti Pravilnik u članu 11, 12, i 13 sadrže mjere Agencije kojim se sprečava davanje neopravdanih prednosti određenim kategorijama krajnjih korisnika, u okviru kojih Agencija propisuje obaveze operatoru sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom tržištu da se prilikom utvrđivanja maloprodajnih cijena rukovodi principima nediskriminatornosti i transparentnosti.

U skladu sa članom 12. Pravilnika, maloprodajna cijena usluge operatora sa značajnom tržišnom snagom koja se nudi pod ekvivalentnim uslovima treba da bude ista za sve korisnike. Izuzetno, popusti su objektivno opravdani i mogu se odobriti posebnim kategorijama korisnika (npr, invalidima, korisnicima socijalne pomoći). Operatori će objaviti u svom Cjenovniku odobrene popuste određenim kategorijama korisnika, koji su bazirani na objektivnim kriterijumima, kao što su: obim saobraćaja, broj linija, rok zaključenog korisničkog ugovora (maksimum 24 mjeseca) i sl.

6.2.2.3 Obaveza transparentnosti

Svi operatori javnih elektronskih komunikacionih mreža su obavezni da, shodno članu 102. stav 2 Zakona, učine dostupnim javnosti važeće cijene, tarife i opšte uslove pružanja svojih usluga. Pored ove generalne obaveze, Crnogorski Telekom je dužan da objavi Cjenovnik usluga na kome će jasno i nedvosmisleno biti prezentirane cijene svih maloprodajnih usluga, odnosno cijene svih kombinovanih paketa, popusti i objektivni kriterijumi za odobravanje popusta kod određenih usluga, odnosno kombinovanih paketa, promotivne aktivnosti kao i ostale relevantne informacije koje se tiču uslova korišćenja usluga.

Agencija ocjenjuje da se operatoru sa značajnom tržišnom snagom na ovom relevantnom tržištu treba nametnuti obavezu dostavljanja Agenciji izmjena Cjenovnika

i obavještenja o izmjenama cijena prije njihovog stupanja na snagu. Operator sa značajnom tržišnom snagom je u obavezi da se shodno članu 11, 12, i 13 Pravilnika o regulaciji cijena maloprodajnih elektronskih komunikacionih usluga koje se pružaju putem javnih fiksnih telefonskih mreža ("Službeni list Crne Gore, broj 52/2011") rukovodi principima nediskriminatornosti i transparentnosti. Naime, Operator sa značajnom tržišnom snagom dužan je, shodno članu 13. stav 1 Pravilnika, učiniti transparentnim Cjenovnik usluga na kome će jasno i nedvosmisleno biti prezentirane cijene svih javno dostupnih telefonskih usluga na fiksnoj lokaciji za pravna i fizička lica, odnosno cijene svih kombinovanih paketa, popusti i objektivni kriterijumi za odobravanje popusta kod određenih usluga, odnosno kombinovanih paketa, kao i ostale relevantne informacije koje se tiču uslova korišćenja usluga.

Takođe, operator sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom maloprodajnom tržištu dužan je, shodno članu 13 stav 2 pomenutog Pravilnika, dostaviti Agenciji obavještenje o izmjenama cijena ili uslova pružanja usluga, sa detaljnim obrazloženjem razloga izmjene, najmanje 30 dana prije njihovog stupanja na snagu.

Na taj način, Agencija ima mogućnost da provjeri poštovanje principa transparentnosti, nediskriminatornosti i troškovne orijentisanosti cijena, kao i da identifikuje potencijalne anti-konkurentske aktivnosti. Agencija neće davati formalnu saglasnost na izmjene cijena Crnogorskog Telekom-a, ali će intervenisati u slučaju kršenja pomenutih principa prije stupanja na snagu istih.

6.2.2.4. Obaveza transparentnosti u pogledu vezanih /kombinovanih ponuda usluga (eng. Tying and bundling)

Glavni cilj nametanja ove obaveze je u spriječavanju ili ograničavanju prepreka razvoju konkurencije na relevantnom tržištu, koje se odnose na neosnovano vezivanje određenih usluga, s obzirom da ova praksa može imati negativan efekat na operatore i krajnje korisnike.

Kod ocjene prepreka razvoju konkurencije, Agencija je razmatrala da li vezana/kombinovana ponuda usluga (eng. Tying and bundling) predstavlja potencijalnu prepreku razvoju konkurencije s aspekta prenošenja značajne tržišne snage sa jednog tržišta na blisko povezana horizontalna tržišta. Naime, integrisanje usluga u okviru jednog paketa, onemogućava transparentnost cijena pojedinih usluga. S druge strane,

praksa kombinovanih paketa usluga može rezultirati racionalizacijom troškova poslovanja operatora, i samim tim i povoljnostima za krajnje korisnike. Međutim, ova praksa ima anti-konkurentski karakter u slučaju kombinovanja usluge sa konkurentskog i usluge sa nekonkurentskog tržišta u okviru tarifnog paketa. Crnogorski Telekom može, u odsustvu regulacije, obavezati krajnje korisnike da u paketu sa pretplatom za PSTN ili ISDN priključak kupuju usluge koje im nisu neophodne. U takvim okolnostima, alternativni operatori su limitirani da kreiraju isti tip paketa svojim korisnicima, čime su dovedeni u neravnopravan položaj. Strategijom ponude vezanih/kombinovanih paketa (*eng. Tying and bundling*) operator sa značajnom tržišnom snagom učvršćuje svoju poziciju i uvećava barijere uvođenju konkurencije na relevantno tržište.

Agencija je dana 04.11.2011. godine usvojila Pravilnik o regulaciji cijena maloprodajnih elektronskih komunikacionih usluga koje se pružaju putem javnih fiksnih telefonskih mreža ("Službeni list Crne Gore, broj 52/2011").

U skladu sa članom 15 Pravilnika koji se odnosi na zabranu primjene ponuda kojima se vrši neosnovano vezivanje usluga, Agencija će provjeravati praksu kombinovanja i vezivanja usluga. Takva provjera može da uključi i sprovođenje testa profitabilnosti za kombinovane ponude na način da se utvrdi da li maloprodajna cijena paketa usluga pokriva troškove odgovarajuće veleprodajne usluge uvećane za sve relevantne troškove uslovljene pružanjem tog paketa usluga.

U cilju sprovođenja ovakve provjere, operator sa značajnom tržišnom snagom će obavijestiti Agenciju o troškovnoj strukturi veleprodajne cijene usluga ili mrežne opreme koja se koristi za pružanje maloprodajnih usluga, i drugim relevantnim informacijama, nakon čega će Agencija ispitati poštovanje principa transparentnosti, nediskriminatornosti i troškovne orijentisanosti cijena, kao i identifikovati potencijalne anti-konkurentske aktivnosti.